

SFÂNTA TREIME
SAU
LA ÎNCEPUT A FOST IUBIREA

Preot Acad. Prof. Dr. DUMITRU STĂNILOAE

SFÂNTA TREIME
SAU
LA ÎNCEPUT A FOST IUBIREA

TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
TEOCTIST
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI — 1993

ISBN 973-9130-41-0

Coperta : *Sfânta Treime*. Frescă, Biserica Sfântul
Ioan Botezătorul — Ferentari, din Bucureşti.

CUVÂNT ÎNAINTE

Dogma Sfintei Treimi a constituit dintotdeauna centrul vital al teologiei ortodoxe. De aceea, era firesc ca această dogmă să devină inepuizabilul subiect al reflecției teologice care individualizează personalitatea de o impresionantă anvergură a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Locul special ocupat de doctrina trinitară în gândirea sa teologică ne-ar îndreptăți să afirmăm că, în peisajul teologiei contemporane, Părintele D. Stăniloae este teologul, prin excelență, al Sfintei Treimi. De fapt, toată opera sa este o uriașă strădanie de a așeza în centrul vieții spirituale a creștinului ortodox de astăzi, taina negrăită a Sfintei Treimi.

Ca și pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, pe care l-a tradus și comentat în românește, această dogmă nu a constituit, pentru marele nostru teolog, o temă izolată, reflexele ei deslușindu-se în fiecare capitol de teologie dogmatică pe care l-a dezvoltat. Precizând, în cel mai autentic duh ortodox, existența în sânul Sfintei Treimi a unității ființiale absolute, dar și a distincției ipostatice absolute, Părintele Stăniloae a ținut întotdeauna să sublinieze și distanța care, din păcate, separă personalismul viu, dinamic al teologiei creștine ortodoxe de substanțialismul static, depersonalizant, al teologiei trinitare apusene.

Și, vorbind ca nimeni altul în teologia creştină contemporană despre valoarea infinită a persoanei, despre adâncul ei insondabil, și văzând în om «chipul nemuritor al lui Dumnezeu», a putut vorbi și despre iubire, al cărei izvor unic este Sfânta Treime — «Structura supremei iubiri», așa cum o numește, în termeni atât de expresivi, autorul lucrării de față.

Deci, nu trebuie să surprindă pe nimeni că titlul acestei lucrări este Sfânta Treime sau la început a fost iubirea, *fiindcă iubirea interpersonală treimică a precedat creația, dar tot ea a motivat aducerea la ființă, din nimic, a lumii și a omului și tot ea a îmbrățișat toată zidirea spre a o face, prin îndumnezeirea după har a omului, părtașă nespusei bunătăți dumnezeiești.*

Dar, așa cum spune Părintele Stăniloae, existența creată, pentru a atinge această stare «în unire cu existența fără început, are nevoie de un efort al libertății» (p. 16). Exercițiul irațional al acestei libertăți, însă, este totdeauna — începând cu căderea în păcat a protopărinților — aducător de suferință și moarte, căci înseamnă ieșire, prin egoismul patimii, din comuniunea vivificatoare a iubirii.

Puterea de a rămâne în această comuniune a primit-o omul tot de la Dumnezeul Treimii, căci una din Persoanele treimice — Fiul — Și-a împropriat umanitatea, jertfindu-Se pentru omul căzut și ridicându-l pe acesta la plinătatea vieții Sale dumnezeiești, comună cu a Tatălui și a Duhului Sfânt. Așadar, accentuează permanent Părintele Stăniloae, omul a fost creat, și apoi mântuit, de Dumnezeul treimic în vederea unei veșnice îndumnezeiri, a unei eterne creșteri în iubire. De aceea, nu întâmplător cartea se încheie cu câteva frumoase și mișcătoare rugăciuni către Duhul Sfânt prin Care «se realizează întreg dialogul între Dumnezeu și făpturile umane» (p. 95). Duhul Sfânt ne învață, însă, că omul nu poate niciodată purta acest dialog cu detașare, prin abile demersuri teoretice, ci doar printr-o hotărâtă angajare existențială care să confirme adevărul că iubirea și jertfa sunt nedespărțite.

Binecuvântând darea la lumină a acestei cărți, nu putem decât să dorim celor care vor căuta hrană spirituală în paginile ei să ajungă să înțeleagă, nu numai cu mintea ci și cu inima, că la temelia acestei lumi, a întregii existențe, care pare tot mai zbuciumată și mai dezbinată, stă totuși o iubire veșnică, desăvârșită și atotputernică: cea a Préa Sfintei Treimi.

† *TEOCTIST*

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

PREFAȚĂ

Sfânta Treime este suprema taină a existenței, care explică însă toate, sau fără de care nu se poate explica nimic. De aceea, deși e suprema taină, este întrucâtva inteligibilă, conformă pînă la un loc unei logici.

Ea se prezintă ca atare ca o metafizică reală, sau ca fundamentul abisal, dar într-un fel inteligibil, a toată existența. Filosofiile care vorbesc de o metafizică rămân într-o totală neclaritate în privința metafizicii de care vorbesc ele. Pentru ele, acea realitate metafizică nu e decât o esență stăpânită de o lege a evoluției sau emanației, din care ies toate, stăpânite de aceeași lege. Dar cine a putut da acea lege, care arată în sine o dependență, dar nu pot explica de cine depinde? Metafizica filosofiilor se prezintă drept lipsită de orice logică.

Cel puțin în privința scopului pe care-l poate urmări Sfânta Treime, sau sensului pe care îl poate oferi pentru existență, e deplin acceptabilă din punct de vedere logic. Ea este o iubire fără de început și urmărește o extindere a iubirii. Și ce poate justifica existența mai mult decât iubirea?

Iubirea nu satură pe nimeni, niciodată. Deci poate fi fără de sfârșit; și de aceea poate fi și fără de început.

Iubirea fără de început și fără de sfârșit dă o mulțumire deplină existenței, deci o lumină. Metafizica filosofiilor este supusă orbește unei legi fără început și fără sfârșit, nu dă nici o lumină.

Al doilea lucru pe care ținem să-l notăm în această «Prefață», este că Biserica Ortodoxă vede pe Sfânta Treime, ca Dumnezeul iubirii, lucrătoare și prin Sfântul Duh în sufletele credincioșilor, pentru a-i ridica în relația iubitoare dintre Per-

soanele ei. Datorită acestui fapt, Sfintele Taine au o importanță hotărâtoare în viața lor. Prin ele, Sfânta Treime însăși este lucrătoare prin Sfântul Duh în sufletele lor, câtă vreme în catolicism, în Sacramente, nu e decât o grație creată, prin care se acordă niște merite și credincioșilor din suprameritele jertfei lui Hristos, ceea ce a făcut ca celelalte forme creștine desprinse din catolicism să nu mai dea nici un loc Tainelor în viața lor. Ortodoxia are prin aceasta un accentuat caracter duhovnicesc și sfințitor. Credincioșilor ortodocși nu li se iartă numai în sens juridic păcatele în viața aceasta (la catolici, și în cea viitoare la protestanți), ci li se comunică puterea lui Hristos de-a iubi prin Duhul Lui cel Sfânt și pe Dumnezeu și pe semenii lor și odată cu aceasta eliberarea de patimile egoiste și o sfințire tot mai mare, pe măsură ce fac și ei un efort în aceasta.

Ortodoxia nu cunoaște numai un Hristos al discursurilor, ci pe Hristos care iubind pe Tatăl prin Duhul Sfânt comunică și credincioșilor această iubire a Sfintei Treimi. Ortodoxia ajută pe membrii săi să se înduhovnicească prin nevoințe ascetice și prin aceasta să se sfințească din puterea Treimii, în care trăiesc încă de pe pământ, înaintând în Împărăția iubitoare fără sfârșit.

AUTORUL

1.

EXISTENȚĂ CONȘTIENTĂ ȘI LIBERĂ FĂRĂ ÎNCEPUT ȘI FĂRĂ CAUZĂ ȘI EXISTENȚA ÎNCEPUTĂ ȘI CREATĂ

Nu ne putem închipui că a fost cândva când n-a fost nimic. Sf. Grigorie de Nazianz o spune aceasta în multe locuri. Odată zice : «*Dumnezeu spune : Întregul «este» e al Meu* (Ieș. 3, 14) *neavând nici început și neputând nici înceta*». (Cuv. 31, cap. 23). De unde ar fi apărut existența, dacă n-ar fi fost din eternitate ? Existența fără de început, sau din eternitate, este un mister inexplicabil. Dar totodată el explică totul. Dar de ea știm din cele ce experiem ca existențe cauzate. Căci cum ar exista cele cauzate și începute, dacă n-ar fi o existență fără de început și fără de cauză ?

Se poate deci spune : din cele cauzate, sau cunoscute știm despre existența sau Dumnezeirea necauzată sau necunoscută, iar din existența necunoscută înțelegem cele cauzate. Există o comunicare reciprocă între cunoașterea catafatică și apofatică, apofaticul fiind în parte cunoscut prin catafatic și catafaticul fiind mai bine cunoscut prin apofatic. Apofaticul nu e cu totul neștiut, iar catafaticul nu e nici el cu totul înțeles având ca origine apofaticul absolut.

Cele cauzate le cunoaștem din legile lor, din dependența lor. Dar legile sau dependența lor presupun o existență necauzată, independentă, «absolută». Dar necauzabilitatea, independența, caracterul ei «absolut» (dezlegat de orice dependență), rămâne o mare taină pentru noi. Totuși faptul că existența nu numai contravine celor cauzate și dependente, ci este și ceea ce le explică pe acestea, ne face posibilă și o anumită cunoaștere a lor, dar o cunoaștere care le lasă în

mare parte neînțelese, dat fiind că înțelegerea noastră coincide cu explicarea celor cauzate și dependente prin legile ce le sunt impuse de o existență care nu e supusă acestor legi.

Apofaticul nu e o necunoaștere totală și catafaticul nu e o cunoaștere deplină. Cauza ultimă are în ea ceva din cele ce le aflăm în cele cunoscute și cele cunoscute nu le înțelegem niciodată deplin, pentru că niciodată nu înțelegem deplin cauza lor ultimă, necauzată. Apofaticul aruncă o lumină asupra catafaticului, dar și o taină, și catafaticul la fel : le cunoaștem pe amândouă, necunoscându-le deplin și ne deschid taina lor cunoscându-le. Astfel ne putem folosi de unele din cele cunoscute în lumea cauzată, pentru a cunoaște ceva din cauza lor, care în cea mai mare parte rămâne necunoscută.

Ceea ce putem ști despre existența eternă necauzată, sau prin sine, folosind negativ cunoașterea celor cauzate, este că acea existență necauzată este de ordin spiritual, căci spiritualul, chiar în forma redusă trăită de noi, este nesupus strict legilor, ci în mare parte e o existență liberă. Dar existența fără început și fără sfârșit și independentă, ca una ce este în întregime prin sine, n-ar putea fi deplin de sine, prin sine, dacă ar avea în sine vreo lege care s-o explice. În acest caz, n-ar fi cu totul prin sine, cu totul independentă, ci ar depinde de o lege pe care ar trebui să o gândească, sau care ar ajuta-o să se gândească și să se explice. Existența respectivă n-ar mai fi o existență totală, căci legea de care ar depinde ar trebui cugetată în mod distinct de ea. Și cum ar putea fi cugetată o lege fără o existență, o lege care să nu fie impusă de o altă existență ? Deci trebuie să fie undeva o existență față de care nu este o lege superioară, ci este prin ea însăși legea prin calitatea ei de suprema calitate, lege și libertate de la început.

Nu s-ar putea afirma că acea existență fără de început a ființat din eternitate, silită de o lege să producă cu vremea în ea o conștiință de sine și o libertate, prin care pe de o parte face să se producă în mod necesar o conștiință care să apară pe de altă parte însoțită de libertate. Libertatea ei nu poate

fi produsul unei legi care ea este impusă automat, în mod necesar.

Pe de altă parte, oricând ar fi apărut ulterior acea lege, dacă ar fi apărut într-o existență fără de început ar însemna că până la această apariție a fost necesar să apară și ar fi trebuit să se parcurgă un timp. Dar cum a putut apărea într-o existență fără de început, deci eternă, începând în timp ? Cum ar fi putut apărea în ea un timp, ca o condiție a unei evoluții care s-o ducă la apariția conștiinței de sine ? E de neînțeles cum ar fi putut apărea un «moment» într-o eternitate, în care ar fi putut începe timpul și evoluția. N-ar însemna aceasta că eternitatea a avut totdeauna un caracter temporal ? Dar se poate cugeta o eternitate cu caracter temporal ? Nu este în această formulă o contradicție în sine ? Nu înseamnă ea pe de o parte, o existență fără de început, pe de alta temporală, deci cu un început, cu o evoluție și cu un sfârșit, deci care a ajuns și la conștiință prin evoluția în timp ? Și nu înseamnă aceasta o anumită mărginire, o anumită neputință în acea existență care deci nu poate fi prin sine și fără început ? Și atunci nu e logic să cugetăm o existență prin sine din eternitate, nesupusă unei legi și netrebuind să ajungă supusă unei legi și prin aceasta să o cugetăm nu cu o conștiință în baza unei legi superioare ei ? Nu e absurd să socotim că în această existență prin sine a apărut un moment în care s-a ivit din ea în mod necesar o lege — existentă virtual în ea înainte, din eternitate — ca pe baza ei să ajungă la o conștiință de sine, sau la o explicare a existenței sale ? Poate apărea într-o existență eternă, prin sine, ulterior o lege și o conștiință de sine în baza ei ? Nu e absurd să admitem că într-o existență din eternitate, a apărut într-un anumit moment când n-a voit ea, o lege și în baza ei o conștiință de sine ? N-ar însemna să reducem în acest caz acea existență prin sine la o existență care nu e prin sine, ci adăugită unei legi existentă virtual în ea ? Și până unde am merge în căutarea originii acestei legi ?

De fapt, e imposibil să definim pe «este» ca o existență cu început prin sine. Dar un lucru trebuie admis : ea nu poate fi fără conștiința de sine prin ea însăși, printr-o lege căreia să-i fie supusă. Ea e deci o existență de ordin total spiritual, neavând nevoie de nimic altceva pentru a se explica.

Dar dacă nu poate apărea acea existență prin sine din eternitate, ea nu poate nici sfârși vreodată. Nu poate apărea în ea vreo lege a evoluției care să o poată duce chiar la sfârșit, odată ce n-a fost o astfel de lege care să-i dea și un început.

Dar noi constatăm în noi înșine și în lumea cu care suntem legați, niște legi și în baza lor avem și noi ca oameni o explicare a noastră în baza unor legi. Dar de unde ar fi apărut aceste legi și conștiința de noi înșine, dacă n-ar fi fost o existență eternă, nesupusă legilor, dar capabilă să dea unei forme inferioare de existență niște legi, în calitate de cauză a lor, niște legi în baza cărora evoluează și ele spre un sfârșit, dacă nu ar fi acea existență care să le și poată ridica deasupra lor ?

De unde ar fi altfel conștiința de sine pe care o au atâtea existențe supuse unor legi de o existență superioară care să le fi dat ? Și de unde ar fi setea lor după o conștiință de sine — unită cu o tot mai largă cunoaștere a tuturor ? Și e de remarcat că aceste existențe dependente, conștiente, nu aspiră numai după o adâncă conștiință de sine, unită cu o tot mai largă cunoaștere, ci și după o relație directă cu existența absolută, cu existența prin sine, în care e totul, sau explicarea totului. Omul nu se mulțumește numai cu trăirea în relativul său și al celorlalte existențe relative, ci vrea o relație cu absolutul, pentru ca să primească și el posibilitatea unei trăiri în absolutul nemărginit și netrecător. Omul este o existență care știe că în sine nu este deplină și deci nu poate fi fără început, că în ea nu cuprinde toate cele ce pot exista. Dar în primul rând ei trebuie să-i fie proprie conștiința de sine. La ce-ar fi, fără să fie conștientă de sine ? Dacă

nu știe de unde este, și în primul rând cel căruia îi aparține, la ce-ar mai fi ? Deci trebuie să fie o existență prin sine, care are totul perfect din eternitate, în care nu apare nimic ulterior.

Descartes a produs formula : *«Cogito, ergo sum»*. El a legat prin aceasta strâns cugetarea sau conștiința de existență. Existența este condiția cugetării. Dar oare legătura nu e mai strânsă ? Și cugetarea nu e numai o formă oarecare, ci forma cea mai sigură a existenței. Conștiința e forma cea mai sigură a existenței. Conștiința e existența autodeterminată. Dacă existența e prin sine o lumină, conștiința e lumina întoarsă spre sine. *«Cogito, ergo sum»* nu înseamă *«cuget»*, ci cugetarea este faptul cel mai sigur al existenței mele.

Sunt și forme de existență care nu se manifestă în cugetare, cum sunt pietrele, ierburile, animalele neraționale. Dar ele sunt pentru a da un conținut cugetării sau conștiinței omului. În primul rând îmi cuget existența mea, sau existența mea se cugetă pe sine. Dar faptul conștiinței mele e întărit de existența conștientă a altora, iar apoi de existența inconștientă a celorlalte forme ale lumii. Și oare nu acesta este rostul principal al existenței lor ?

Existența eternă care a avut în sine, virtual, toate formele de existență, a avut numai în Sine toate virtualitățile existenței, ea le poate cugeta pe toate, sau are conștiința despre toate. Ea asigură de aceea existența tuturor.

Eu am cunoașterea și deci și conștiința de ceea ce sunt eu, în mare parte dobândită prin progresul în cunoașterea mea prin relația cu cele deosebite de mine.

Socrate a putut afirma : *«Știu că nu știu nimic»*, pentru că cunoștea numai în parte existența. El știe de sine, dar știe de sine ca de cel ce nu știe nimic deplin despre celelalte.

Setea aceasta de cunoaștere, manifestată în tristețea sentinței lui Socrate, nu arată că există undeva o cunoaștere desăvârșită, care să acopere cu toate existența ? Nu arată ea că omul e făcut pentru a înainta spre cunoașterea totului și

că deci există undeva o conştiinţă care cunoaşte totul, care trebuie să înainteze spre o ţintă mai presus de sine ?

A fost o lumină fără de început, care a putut aduce la existenţă lumina creată, prin cuvântul : «*Să fie lumină !*». Toată creaţia a primit existenţa pentru a spori lumina sau conştiinţa omului. În fond tot ce «*este*», este lumină. N-a putut fi din veci un «este» întunecat, care să înainteze spre un este «luminat» pentru o conştiinţă prin evoluţie.

Din aceasta rezultă concluzia că timpul n-a apărut în existenţa ce fiinţează prin sine din eternitate, ci trebuie să se fi produs, să fi apărut o existenţă temporală deosebită de cea existentă din eternitate, nu ca o emanaţie a ei, ci creată de ea. Şi ea nu poate fi decât creaţia existenţei de sine din eternitate. Căci timpul nu s-a putut produce nici prin sine, nici ca o emanaţie a existenţei prin sine din eternitate. El trebuie să aibă o altă cauză.

Sunt două planuri ale existenţei : una eternă, existenţa prin sine, şi una temporală, creată de cea care fiinţează din eternitate prin sine şi care are în sine şi puterea de-a o fi creat pe a doua din nimic nu ca o apariţie naturală din ea.

Dacă ar fi numai forma divină a existenţei, ea ar fi lipsită de atotputernicie şi de generozitate. Dacă ar fi numai forma lumii, sau panteistă, supusă unor legi care nu duc şi prin libertate o altă formă a existenţei la fericire, ar reprezenta iarăşi o formă nedeplină a existenţei.

Ca să revenim încă puţin la unirea între catafatic şi apofatic, mai menţionăm că ea poate fi exprimată ca unire între raţionalitate şi taină. Raţionalul cuprinde în el şi tainicul şi viceversa, atât în Dumnezeu, cât şi în lumea creată. Dar legătura e în fiecare de altă categorie. În lumea creată raţionalul ne duce la taină, la taina creatului care nu e prin sine, ci presupune o existenţă prin sine din eternitate, deci la taina lui Dumnezeu, ca explicare raţională a tainei creaţiunii. Şi raţiunea noastră implică ca explicare a lor (care e taina lor) pe Dumnezeu, ca suprema Raţiune a lor.

După Sf. Maxim Mărturisitorul, rațiunile lumii ne descoperă taina lui Dumnezeu. Între taina lui Dumnezeu și între rațiunile lumii nu este o contradicție. Rațiunea noastră este făcută pentru a cunoaște și acele rațiuni, care își au temeiul în rațiunile lui Dumnezeu Cuvântul : «Rațiunile lucrurilor, întocmite dinainte de veacuri în Dumnezeu, precum Însuși a știut, ...se văd prin înțelegere din făpturi... Căci toate făpturile lui Dumnezeu, contemplate de noi prin fire, cu ajutorul cuvenitei științe și cunoștințe, ne vestesc în chip ascuns rațiunile după care au fost făcute și ne descoperă prin ele scopul așezat de Dumnezeu în fiecare făptură... Din contemplarea înțeleaptă a creațiunii desprindem Rațiunea care ne luminează cu privire la Sfânta Treime, adică la Tatăl, la Fiul și la Duhul Sfânt» (Răsp. c. Talasie, Filoc. rom., vol. III, p. 45—46).

Până la urmă,toată existența, începând de la Dumnezeu cel necauzat și etern, și sfârșind cu lumea creată, făcută pentru a trăi în Dumnezeu, este și rațională și tainică. Toată existența e o taină pe care n-o poate explica omul. Dar toată e și rațională, având ca izvor și țintă bunătatea lui Dumnezeu, sau fericirea în El. Nu poate fi nici un gol total, nici o existență fără rost.

Rezumând cele spuse, putem afirma că există o metafizică, identică cu Spiritul suprem, care explică lumea creată, în care trăim noi, ca o lume fenomenală, dependentă de aceea, apărută nu dintr-o evoluție a aceleia, ci prin crearea ei din nimic. Această ordine fenomenologică e însă și ea pentru a fi ridicată de la starea supusă unor legi de dezvoltare, de care făpturile conștiente trebuie să țină seama pentru a se ridica și ele la o unire tot mai strânsă cu existența prin sine, care trăiește binele, sau iubirea prin sine, ca o identitate între cea mai înaltă exprimare și cea mai deplină bucurie a trăirii în libertate. Chiar și trupul alcătuit din materie și supus în mod accentuat unor legi, va fi ridicat

prin înviere deasupra legilor, fiind spiritualizat, sau îndumnezeit; şi împreună cu el, universul întreg.

Existenţa supremă, în baza faptului că e fără de început, e fericită din veci şi până în veci prin ea însăşi, fără nici o dezvoltare, iar cea creată spre a ajunge acolo, în unire cu existenţa fără început, are nevoie de un efort al libertăţii. Însă libertatea ce i s-a dat, prin care trebuie să înainteze, urmând legii ca expresie a binelui voit de Dumnezeu, sau a Raţiunii supreme, poate folosi raţiunea ce i s-a dat şi într-un mod contrar Raţiunii supreme a binelui şi a legii lui, cerută făpturii conştiente. Ea poate folosi raţiunea în mod strâmb, pentru a justifica orientarea spre un bine mincinos, sau spre promovarea egoistă. Binele care se voieşte stă în armonie liberă a făpturilor conştiente între ele şi Dumnezeu. Dar interesul egoist este contrar acestui bine, deci şi lui Dumnezeu. El desparte de Dumnezeu, de Raţiunea lui Dumnezeu, care urmăreşte armonia între toate şi între ele şi Dumnezeu. Aceasta arată din nou că la unirea cu Dumnezeu prin bine, trebuie să-şi aducă o contribuţie şi creaţia. Dar această contribuţie e ajutată de un Dumnezeu al Treimii, în care există cea mai perfectă armonie şi iubire, fapt pe care îl arată omenirii şi îi ajută să-l implinească însuşi Fiul lui Dumnezeu, pe care-L foloseşte Tatăl Său şi ca Raţiune pe seama creaţiei.

Se poate spune de aceea că Dumnezeul Treimii este şi Dumnezeul Raţiunii adevărate, înţeleasă ca forţă a Bunătăţii şi a armoniei, sau a Raţiunii adevărate.

Ideea o vedem dezvoltată tot la Sf. Maxim Mărturisitorul. Un Dumnezeu monopersonal nu ar arăta creaţiei pilda şi puterea unei armonii. Şi n-ar avea pe Cineva egal cu Sine, care să se poată apropia şi de oameni, împlinind rolul Mijlocitorului între Dumnezeu şi oameni şi între oamenii înşişi.

Sf. Maxim Mărturisitorul prezintă pe Fiul lui Dumnezeu neîntrupat ca Raţiunea după ale cărei raţiuni au fost create toate, iar întrupat, ca Cel care restabileşte armonia tuturor

cu Dumnezeu și între ele. Aceasta pentru că Rațiunea adevărată este una cu Iubirea; și un Dumnezeu monopersonal n-ar avea Iubirea ca Putere a creării lumii și un scop al acestei creări. Lumea e făcută de Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, ca să-L primească pe El Însuși în ea. Căci toată iubirea, în toate treptele prin care are să treacă omul, pornește din El, ca în El să iubească toți pe Tatăl, deci să se iubească și între ei.

«Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, ca Ziditor (Creator) al tuturor, a făcut și legea naturală (legea armoniei naturale, n.n.). Iar ca Providențiator și Dătător al Legii, a dat desigur, atât Legea scrisă în litere, cât și Legea Duhului, adică a harului (a Evangheliei, n.n.). Căci **«sfârșitul Legii»**, adică al Legii scrise, înțeleasă duhovnicește, **«este Hristos»** (Rom. 2, 16). Dacă deci în Hristos, ca Ziditor (Creator), ca Providențiator și Dătător de Lege și ca Răscumpărător, se adună și Legea naturală și cea scrisă și cea a harului, se adeverește cuvântul dumnezeiescului Apostol că **«Dumnezeu va judeca cele ascunse ale oamenilor după Evanghelia Lui, adică după ceea ce li se binevestește»** (Răspuns c. Talasie, Filocalia rom., vol. III, p. 58).

Remarcând condiționarea reciprocă între taina lui Dumnezeu și raționalitatea creației, sau văzând în amândouă atât un conținut de taină, cât și unul rațional, am putut lăsa impresia că în Rațiunea dumnezeiască, în parte apofatică, nu e un apofatic sau o taină care depășește prea mult raționalul sau taina creației.

De fapt Rațiunea divină, «mai presus de rațiune», cum îi spune Sf. Maxim Mărturisitorul, are un conținut apofatic infinit mai adânc decât conținutul ei rațional transparent în creație; apofaticul depășește în Dumnezeu raționalul, în măsura în care ființa Lui depășește raționalul creației. Nici una din ele nu e ușor de înțeles. Sf. Grigorie de Nazianz spune: *«Și am străbătut norul ajungând înlăuntru, departe de materie și de cele materiale, întorcându-mă și adâncin-*

du-mă în mine, pe cât mi-a fost cu putință. Dar când L-am primit acolo, de abia am văzut spatele lui Dumnezeu (Ieș. 33, 22). *Și aplecându-mă puțin, nu vedeam firea primă și neamestecată, așa cum e cunoscută de ea însăși și câtă rămâne sub întâia catapeteasmă și se ascunde sub Heruvimi, și câtă ajunge până la noi*». «*Spatele lui Dumnezeu*» văzut de el, îl numește Sf. Grigorie de Nazianz, «*mărirea firii dumnezeiești din creatură și cele puse în fața noastră*» (Întâiul Cuvânt teologic, cap. 3). Contrar lui Plato, care spunea că Dumnezeu este «greu de înțeles, dar imposibil de exprimat», «după mine, spune Sf. Grigorie, *a exprima pe Dumnezeu este cu neputință, dar a-L înțelege este și mai imposibil*».

«Dar nu avem nici înțelegerea exactă a creației. Căci și acesteia nu-i cunoști decât umbrele... Dar mult înainte de aceasta este firea neînțeleasă și necuprinsă, care este mai presus de acestea și din care sunt toate. Și spun că nu cunosc nu că este, ci ceea ce este. Căci nu e goală propovăduirea noastră, nici deșartă credința noastră (I Cor. 15, 14). ...Căci se deosebește mult convingerea că este, de cunoștința ce este» (Cuv. cit., cap. 4, 5).

Nu înțelegem perfect nici raționalul creației, în care se reflectă «spatele lui Dumnezeu», și în el un fel de apofatic. Cu atât mai neînțeleasă este firea lui Dumnezeu, al cărei «spate» se reflectă în creație. Din acest punct de vedere, Socrate avea dreptate să spună : «*Știu că nu știu nimic*», dacă o traducem prin expresia : «Știu că nu știu nimic exact» și de aceea nu pot afirma că știu ceva cum este în realitate.

Dar pentru micimea noastră, atâta cât știm din măreția nemăsurată și de necuprins a lui Dumnezeu e totuși enorm. Căci e foarte important faptul **«că știm că este»**, chiar dacă nu știm «*ce este*».

A ști că este existența Celui necauzat, nespus mai presus de toate cele cauzate și care explică existența tuturor

— conştiinţă, persoane, iubire — nu e un fapt infinit de important ? A şti de existenţa Celui infinit mai presus de toate cele din lume şi din acest punct de vedere necuprins şi apofatic, nu e un fapt care aruncă o uriaşă lumină asupra tuturor ? Nu e un fapt care mă face să înţeleg că tot binele pe care-l trăiesc şi nădejdea veşniciei mele pline de sens e de la ea şi că mântuirea ce-mi vine în Hristos e de la ea ? Nu-mi ajunge aceasta spre mântuirea mea, iar aceasta nu dă un sens fericit vieţii mele ? Şi nu e această cunoştinţă, pe de altă parte, un ajutor în sporirea cunoaşterii Lui ?

Ce fericită cunoaştere a Acelei existenţe mai presus de înţelegerea mea, care ne dă totul, fără ca noi să-i dăm ceva !

Cunosc eu toată taina semenului meu, care mă iubeşte şi-mi face mult bine ? Şi totuşi, câtă fericire îmi dă cunoaşterea existenţei lui în mare parte. E o cunoaştere care nu mă lipseşte nici de smerenia prin care îi cunosc adâncimea necuprinsă, nici de mulţumirea pentru ceea ce îmi dăruieşte. Îl văd cu atât mai de necuprins, cu cât îmi face mai mult bine. Mă văd pe mine cu atât mai plin de pretenţia că sunt egal cu el, sau mai mare ca el. Şi cu cât înţeleg mai puţin existenţa lui, cu atât are mai puţin pretenţia să-l servesc, dar mă serveşte, el cel mai mult.

2.

PLINĂTATEA EXISTENȚEI PRIN SINE, SAU A FIINȚEI DUMNEZEIEȘTI NEMĂRGINITE ȘI FIREA OMENEASCĂ MĂRGINITĂ, ÎNSETATĂ DUPĂ NEMĂRGINIRE ȘI ÎMPĂRTĂȘIREA EI DE ABSOLUT

Am arătat în capitolul anterior că existența prin Sine, sau fără de început trebuie să aibă o conștiință deplină de Sine și o cunoștință a totului, cuprinsă în Sine actual și virtual.

Această existență prin Sine, nu are nevoie de nimic, și are în Sine totul, sau cum spun Părinții Bisericii, este viața prin Sine.

O astfel de viață sau de ființă e dorită într-un fel și de făpturile create prin setea lor după ea. Se trăiește dorința ei ca necesară și de oameni, dar în ei nu are nemărginire.

Plinătatea nemărginită a trăirii acestei vieți trebuie să se afle undeva, căci altfel cum ar trăi oamenii însetarea după ea ? Și dorința unei astfel de vieți, sau de ființe, dă posibilitate și îndemn existenței prin Sine să voiască să sporească și ei în trăirea vieții lor. De aceea sunt făcuți cu setea după ea și capabili de împărtășirea lor de ea. Și cum s-ar explica această sete a noastră de nemărginirea ei, dacă n-ar fi undeva un mod al lor real ? Într-un fel se dă chiar ordinii materiale putința ca omul să trăiască buna ei folosire prin trupul destinat unei dominări a lui de bine.

Dumnezeu vrea ca viața sau binele care este El prin fire și în grad nemărginit să se întindă și la o existență mărginită prin ființa ei, dar desigur tot cu ajutorul Lui.

O existență generală panteistă, în care totul se întâmpla prin niște legi, nu poate fi socotită ca servind binelui. Panteismul filosofilor, care socotește că toată existența este și se mișcă prin legea ce-i este impusă în mod inexplicabil, nu poate da o explicație nici setei de bine tot mai mare și posibilității lui.

Existența prin Sine, ca plinătate a vieții, sau a ființei, cuprinde tot ce este actual și poate fi viață din eternitate. Ea poate fi văzută în următoarele trei forme : una este bunătatea sau voința iubitoare de a se dărui. Și în aceasta se arată că nu e numai o Persoană, ci încă una sau două Persoane eterne, cărora să se dăruiască și care să I se dăruiască deplin, dar și voința de a se dărui și unor persoane create din nimic, spre bucuria existenței în unire cu ea, dar și între ele. Dar ea are așa și atotputernicia pusă în slujba acestei bunătăți nemărginite, care voiește ca făpturile mărginite create să se bucure de iubirea ei, bucurie care le dă și lor puterea iubirii și a efortului spre ea. Această atotputernicie, pusă în slujba bunătății, a Persoanelor eterne, se arată și în faptul că nu se teme de libertatea făpturilor mărginite, pentru că vrea ca ele să se bucure în mod liber de iubirea Lui și a lor față de El. De aceea, dacă nu folosesc astfel libertatea lor, nu le desființează, arătând și în aceasta bunătatea Sa nemărginită.

Plinătatea existenței prin Sine se arată însă și în cunoștința a tot ce este, căci și în cunoștință e o putere. Iar din această cunoștință nu poate lipsi cunoașterea celor două.

Și bunătatea unită cu atotputernicia și cunoașterea lui Dumnezeu se exercită neîncetat și în relația cu lumea creată. Dumnezeu ca existență necauzată a tuturor celor cauzate din bunătate, cu atotputernicie și deplină cunoaștere, nu încetează nici o clipă să lucreze spre folosul lor. Chiar pilda chinurilor la care ajung unele prin nefolosirea bunătății Lui, le poate fi altora de folos. Dar existența prin Sine, sau Dumnezeu, e o cauză voluntară în activarea bunătății Sale. Căci altfel aceasta n-ar mai fi bunătate. Și această mișcare liberă

a bunătăți neputând fi decât de la o Persoană la alta, urmează că existența supremă este o existență interpersonală. Și aceasta face ca nimic din cele ce se întâmplă în existența creată, să nu se considere ca producându-se printr-un automatism extensiv, ci, deși acest automatism are și el un mare rol, el a fost rânduit și e susținut de voința personală a lui Dumnezeu, ca ajutor al creaturilor conștiente în efortul lor liber spre înaintarea în bine.

Dumnezeu e deasupra legilor și a automatismului menținut în parte în ele. El se mișcă în actele Lui cu o libertate, care deși menține și acest automatism săvârșește adeseori și abateri de la el prin minuni, dar e dăruit vieții spirituale ca mijloc de cunoaștere pentru binele plănuit de ea. *Omul nu lucrează nici binele, nici răul în mod forțat, sau automat,* deși nu poate face tot binele sau tot răul pe care îl alege. Aceasta ne ajută să înțelegem că Dumnezeu e libertatea deplină, dar libertatea Lui, însoțită de puterea nemărginită, e sursa exclusivă a binelui, deși omul poate să nu primească tot binele pe care i-l dăruiește Dumnezeu, sau spre care țintește ajutorul de la Dumnezeu.

Concepția creștină despre existență e deosebită de concepția panteistă, emanaționistă sau evoluționistă. E o concepție care cunoaște pe lângă Dumnezeu Cel deplin liber și binevoitor, o lume în care are un important rol și libertatea făpturilor conștiente, îngerești și omenești, fără ca ele să poată produce o dezordine totală în ordinea materială, sau spirituală, în care aceste făpturi conștiente sunt făcute să lucreze. Am menționat că panteismul filosofiilor care crede că toată existența se mișcă numai prin legile ce-i sunt impuse și a căror origine nu poate fi explicată, nu poate da nici o justificare și apărare binelui. Pentru el, binele pur și simplu nu există.

Am menționat trei conținuturi principale ale ființei lui Dumnezeu: bunătatea nemărginită, atotputernicia și cunoașterea tuturor. Dar între ele este o unitate. Bunătatea sau

iubirea este forma cea mai fermă a vieţii, atotputernicia e cea care a produs o existenţă deosebită de Dumnezeu şi o face să progreseze, sau dacă nu progresează, nu o lasă să piară cu totul, iar cunoştinţa e pusă şi ea în slujba binelui. Fiinţa, sau viaţa bună şi fericită, puterea şi cunoştinţa lui Dumnezeu nu pot fi slăbite sau mărginite. Ele nu pot slăbi decât în existenţa creată din nimic, în care ele sunt daruri ce pot fi primite sau refuzate. Când sunt primite, ele sporesc şi prin eforturile puse prin creaţie în fiinţa făpturilor. Când nu sunt primite, însuşirile date prin creaţie sunt strâmbate. Puterea e pusă în slujba egoismului, căruia i se atribuie o falsă infinitate de creştere în viaţă şi cunoaşterea îşi caută întemeierea în argumente şi în păreri mincinoase.

Aceasta aduce cu sine şi o slăbire a comuniunii între persoane, socotindu-se ca ţintă supremă existenţa eului singular. Bunătatea sau iubirea îndreptate numai spre eul propriu, nu mai e bunătate sau iubire ; puterea e înlocuită cu o mare slăbiciune şi cunoştinţa se restrânge la falsa preţuire a eului propriu, identificat cu totul, ceea ce produce un mare întuneric. Nu mai are loc o apropiere de Dumnezeu, ca Treime iubitoare de Persoane.

Sf. Apostol Ioan a accentuat cu deosebită claritate identitatea între bunătate sau iubire şi cunoştinţă sau lumină, sau viaţă. Această legătură se prelungeşte şi în oameni. El spune : **«Cine iubeşte pe fratele său rămâne în lumină... Iar cel ce urăşte pe fratele său, este în întuneric şi umblă în întuneric şi nu ştie încotro se duce, pentru că întunericul a orbit ochii lui»** (I Ioan 2, 10—11).

Dumnezeu este iubirea, deci viaţa şi lumina prin Sine, pentru că este suprema unitate neconfundată a comuniunii tripersonale.

Despărţirea de Dumnezeu a adus lipsa de iubire, de putere şi întunericul.

Toate formele fiinţei lui Dumnezeu au în ele putinţa de-a se comunica. Dar întrucât Dumnezeu nu e silit să li le

comunice, are loc o comunicare a lor în El Însuși. Aceasta face ca Dumnezeu să fie în trei Persoane, care-și comunică între ele ființa sau viața, bunătatea și lumina sau cunoștința. Aceasta face pe Dumnezeu o Treime de Persoane unite în cea mai mare iubire. Numai viața împuținată, răutatea sau lipsa de bunătate și neștiința, sau cunoștința împuținată e unită cu necomunicarea. Și aceasta e proprie lumii create, care nu le are acestea ca ființă.

Cele trei forme ale conținutului ființei Sale, existența cea prin Sine, pot fi considerate și ca Adevărul total. De aceea Iisus Hristos a numit pe Dumnezeu și pe Sine Însuși ca Dumnezeu întrupat și Adevărul. El a spus astfel despre Sine: **«Eu sunt Adevărul și Viața».** Iar dacă cunoștința sesizează adevărul și deci ea este una cu lumina, Hristos a putut spune despre Sine ca despre Cel ce este adevărul și: **«Eu sunt lumina lumii».** Iar dacă lumina este cunoștința adevărului, a putut spune despre Sine însuși că **«Cel ce umblă în El, nu umblă în întuneric».** Deci s-a identificat în fond și cu iubirea.

Așadar în cuvintele următoare ale lui Iisus, prin care spune că este lumina, trebuie să vedem și afirmația că El este iubirea. Ba spune și direct că această lumină este viața. **«Eu sunt lumina lumii; cel ce Îmi urmează Mie, nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții»** (Ioan 8, 12). Dar acestea le spune despre Hristos și Sf. Apostol Pavel, când Îl numește **«și Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu»** (I Cor. 1, 24). Ca Putere este și Viață și ca Înțelepciune este lumină și iubire.

Toate acestea formează conținutul ființei lui Dumnezeu și în El ea este nemărginită. Și avându-le pe toate prin Sine, El este izvorul lor și pentru noi. Iar Iisus Hristos ca Fiu al Tatălui, avându-le împreună cu Tatăl, este deoființă cu Tatăl.

Cele create neavându-le acestea prin ele însești, înseamnă că nu au o ființă prin sine și nemărginită. Dar neavând ființa

prin ele, au prin actul creator al lui Dumnezeu. Însă aceasta înseamnă nu numai mărginirea lor și dependența de Dumnezeu, ci o legătură necesară cu ființa lui Dumnezeu și cu toate formele ei, deci și o capacitate de-a primi în forme mărginite aceste conținuturi, și chiar o sete de a le avea tot mai mult. Dar setea aceasta spre nemărginire, o pot ele și strâmba, unii oameni amăgindu-se cu ideea că pot crește într-o nemărginire a eului lor.

Însă pentru că omul nu are legătura cu Dumnezeu ca și cu niște Persoane egale, deci nici iubirea din partea lor în mod vizibil și într-un fel în care să aibă și bucuria iubirii lor față de Sine, ca a unora ce au și ele nevoie de El, a făcut Dumnezeu multe persoane, ca ele să-și lărgească tot mai mult zona iubirii și a setei de ea și înțelegerea bogăției ei.

Iar aceasta se datorește și mărginirii lor. Ei sunt ajutați de aceea să crească în nemărginirea iubirii și a bucuriei de ea prin iubirea față de tot mai mulți semeni și prin bucuria de iubirea tot mai multora.

Pe de altă parte, oricât de multe ar fi persoanele umane cu care realizează relațiile de iubire, ele nu-l pot mulțumi în mod drept pe om și nu-i pot asigura fericirea veșnică, căci nu-i pot deschide perspectiva unei iubiri infinite. El rămâne însetat și de relația de iubire cu Dumnezeu Cel în Treime.

3.

TREI PERSOANE PURTĂTOARE ALE UNEI FIINȚE NEMĂRGINITE ȘI NEREPETATE, CA UN UNIC DUMNEZEU, MODELUL ȘI ȚINTA FĂPTURILOR CREATE CONȘTIENTE

Nici o ființă conștientă nu există decât în ipostasuri sau persoane. Ființa dumnezeiască în trei Persoane, cea omenească în multe persoane. Altfel nu-și împlinește nici Dumnezeu și nici umanul destinul lor de existențe iubitoare și prin aceasta, fericite.

Dacă ființa dumnezeiască ar fi într-o unică Persoană, n-ar fi bună sau iubitoare din eternitate, deci n-ar fi dumnezeiască. Dar și dacă ar fi într-o mulțime de Persoane, valoarea lor demnă de iubire și capabilă de iubirea infinită, s-ar relativiza, deci nici această mulțime n-ar fi dumnezeiască. Numai existând în trei Persoane, aceste trei Persoane sunt dumnezeiești, pentru că au o valoare și o relație între ele care le face demne și capabile de iubirea absolută. Și sunt așa, pentru că sunt așa de prezente una în alta, încât în fiecare e văzut Dumnezeu întreg, nefiind deci trei Dumnezei. Față de ideea că Dumnezeu nu poate fi deci o unică Persoană, vom spune, întemeiați pe Sfinții Părinți, următoarele :

Un dumnezeu monopersonal n-ar fi de aceea nici persoană, nici Dumnezeu. I-ar lipsi desăvârșirea. Atotputernicia lui n-ar fi unită cu bunătatea sau cu iubirea. Și ar mai fi aceasta atotputernicie, odată ce ar fi un despot incapabil de o legătură iubitoare cu alte forme de existență ? În acest caz ce l-ar mai îndemna să creeze o altă formă de existență, pe

cea din nimic, dacă nu s-ar vedea în aceasta chiar o incapacitate de-a o crea ? Căci ce l-ar îndemna să voiască o comuniune cu sine a unei existențe create în timp ?

Un dumnezeu monopersonal s-ar apropia de o esență impersonală supusă unei legi a evoluției sau a emanației, inexplicabilă în privința originii sau a ceea ce se petrece prin mișcarea ei.

De aceea Sfinții Părinți au combătut în mod hotărît ereziile : ariană și pnevmatomahă, care negau dumnezeirea Fiului și a Sfântului Duh, care, cu pretextul că resping un politeism, declarau pe Fiul și pe Duhul Sfânt creaturi, mai precis niște prime creaturi.

Sf. Atanasie zice : «A spune de Fiul că putea să nu fie, e o îndrăzneală ce atinge ființa Tatălui ; căci putea să nu fie ceea ce e propriu ei ? Aceasta e asemenea cu a zice : Tatăl putea să nu fie bun. Dar precum Tatăl e bun veșnic prin fire, așa e Născător veșnic prin fire. Iar a zice : Tatăl voiește pe Fiul și Cuvântul voiește pe Tatăl nu arată o voință antecedentă (nașterii), ci indică autenticitatea aceleiași firi și calitatea și identitatea ființei» (*Contra Arianos,* Or. I, P.G. 26, 48).

Nu ființa neipostasiată ca Tată naște pe Fiul, o face să fie Tată, ci din eternitate ființa supremă este ipostasiată în Tatăl Născător și în Fiul Născut. Ține de ea să fie astfel ipostasiată. Ține de bunătatea ei să fie din eternitate ipostasiată ca Tată și ca Fiu. Nu se poate gândi ființa dumnezeiască ca existență nici o clipă anterioară ipostasierii ei în Tatăl și în Fiul. Ține de bunătatea ei să fie Tată din eternitate, ipostasiată în Tatăl și în Fiul.

Iar Sfântul Vasile cel Mare condiționează relația de Tată și Fiu a lui Dumnezeu, de bunătatea și de puterea Lui. «Binele (bunătate) este *pururea* în Dumnezeu *Cel mai presus de toate ;* dar e un bine (o bunătate) ca să fie Tată al unui astfel de Fiu ; deci niciodată nu lipsește binele (bunătatea) din El, nici nu vrea să fie Tatăl fără Fiul ; iar voind, nu e fără pu-

tere ; iar voind și purtând, e firesc să aibă veșnic pe Fiul, pentru că veșnic voiește să fie binele (bunătatea)» (La Sf. Grigorie de Nyssa, *Contra Eunomianos*, cap. VII, P.G., col. 769).

Dumnezeu n-ar fi bun și puternic, dacă n-ar fi în El o Persoană care să-și arate bunătatea față de altă Persoană și n-ar avea puterea să facă aceasta. În acest caz n-ar fi mai presus de toate, prin libertatea de a-și arăta bunătatea din veci și neîncetat. Căci în acest caz ar fi supus unor legi. Cel mai mult și mai permanent își arată o Persoană bunătatea față de alta când una e Tată și alta Fiu din veci și până în veci.

Iar față de afirmațiile acelorași eretici, sau a altora, că admițându-se trei Persoane în Dumnezeu, se admit trei dumnezei despărțiți, așa cum s-ar întâmpla și dacă s-ar admite o mulțime de persoane, precum se cunosc trei oameni, sau mai mulți între ei, Sf. Grigorie de Nazianz, spune : «*Dar aci* (la oameni) *comunul* înfățișează numai o unitate a contemplării. Căci cele individuale sunt divizate foarte mult între ele prin timp, prin simțiri și prin putere» (*Cuv. 31 din cele 5 Cuvântări teologice*, P.G. 30, col. 149 B). Iar afirmând unitatea lui Dumnezeu față de mulții zei ai Elinilor, Sf. Grigorie spune : «*Dar pentru noi, Dumnezeu este Unul, pentru că Una este Dumnezeirea și toate cele din ele se referă la această unitate, chiar dacă este crezută întreită. Căci nu e Unul mai mult Dumnezeu și Altul mai puțin. Nici Unul mai întâi și Altul mai târziu. Nici nu se taie prin voință, nici nu se divizează în putere, nici nu e ceva în Dumnezeu din cele proprii celor divizate, ci Dumnezeirea e neîmpărțită în cele deosebite, dacă vrem să grăim pe scurt. E ca o unică și indistinctă lumină în trei sori, într-o interioritate reciprocă. Când privim spre Dumnezeire și spre prima cauză și unicul principiu, cugetăm pe Unul. Dar când ne ațintim spre Cei în care este Dumnezeirea și spre Cei ce sunt din prima cauză în mod netemporal și de slavă egală, trei sunt Cei închinați*» (*Ibidem*, col. 149 A).

La fel spune Sf. Ioan Damaschin : «*Cei trei sori care se compenetrează, sunt o singură lumină*» (*De fide orthodoxa* 18 P.G. 94, 829). Iar un tropar din slujba înmormântării, spune : «O Dumnezeire în trei străluciri».

La oameni, firea cea comună e posedată de multe persoane prin repetiția ei în acele persoane, deci nedeplin unită în persoanele lor. În Persoanele dumnezeiești firea nu se repetă, ci e posedată în modul comun total. Sf. Vasile cel Mare spune că la oameni ființa este dispersată (διασκεδασμένη), sau în ipostasuri vedem aceeași ființă repetată, nedeplin unită și identică în aceste repetiții. De aceea persoanele își comunică numai în parte și când voiesc, ceea ce au comun prin aceeași fire, arătând că firea lor este aceeași. Între persoanele umane de aceeași fire este un spațiu sau alte obiecte, care fac firea să se repete și să nu fie într-o totală comuniune. La aceasta contribuie și faptul că firea umană e constituită din suflet și trup și dacă sufletele pot comunica mai ușor, trupurile le împiedică de la o deplină comunicare.

În Persoanele Sfintei Treimi însă «se vede o continuă și infinită comunitate» (Cap. 38 ; P.G. 32, 326—328), adică o comuniune neîntreruptă de vreo discontinuitate și infinită în conținutul ce și-L comunică cele trei Persoane. «Cugetarea nu vede (în Dumnezeu) nici o întrerupere, care să fie ca un spațiu între Tatăl și Fiul și Duhul Sfânt. Nu e nimic care să se intercaleze între Ei ; nici vreun alt lucru subsistent (πραγμα ὑφεστος) afară de firea dumnezeiască, încât să o poată împărți prin inserarea a ceva străin, nici golul vreunei existențe fără subsistență neipostaziată, care să producă o fisură în întregul ființei divine, întrerupând continuitatea prin intercalarea golului». Când cugetăm pe Tatăl ca necuprins, ca necreat, Îl cugetăm și pe Fiul și pe Duhul Sfânt, pentru că Fiul și Duhul Sfânt nu pot fi în afara acestei infinități atotcuprinzătoare și în afara singurei existențe necreate și în afara slavei, înțelepciunii și atotputerniciei ei, «ci se contemplă în fiecare comunul neîntrerupt și neîmpărțit». La

fel nu se va putea cugeta Tatăl în afara Fiului sau a Duhului Sfânt, înțeleși în infinitatea lor atotcuprinzătoare. «Căci nu se va putea în nici un fel inventa vreo tăiere sau împărțire, încât să se poată cugeta Fiul fără Tatăl, sau Duhul despărțit de Fiul, ci se vede și în Aceștia o negrăită și neînțeleasă comunitate și distincție, nici deosebirea ipostasurilor netăind continuitatea (το σιτεχές) firilor, nici comunitatea firii neconfundând particularitățile semnelor (ipostatice), adică cele proprii fiecărui ipostas» (Ep. 38, P.G. 32, col. 332—333).

Sfântul Atanasie, spune și el : «Dar dacă zicem că Fiul este, viețuiește și subsistă deosebit (κατ-ἑαυτο) asemenea Tatălui, prin aceasta nu-L despărțim de Tatăl, cugetând unele spații și distanțe prin care ar fi despărțit trupește. Căci credem că ei sunt uniți în chip nemijlocit și sunt nedespărțiți între ei. Întreg Tatăl Îl are pe Fiul întreg în sânul Său și întreg Fiul e împreună cunoscut cu Tatăl și se odihnește neîncetat în sânurile părintești» *(De Synodis;* P.G. 26, col. 723).

Astfel Dumnezeu nu poate fi nici dacă ar fi o singură Persoană, pentru că ar fi lipsit de comuniunea iubirii, nici dacă ar fi o mulțime de persoane. Căci în acest caz, aceste persoane ar fi mărginite și nu s-ar putea cuprinde toate în fiecare persoană. Deci nu putem vorbi decât de un singur Dumnezeu, dar întreit în Persoane, pentru că acesta de fapt este un unic Dumnezeu prin unitatea de ființă și de iubire nemărginită ce-I este proprie prin relația de Tată și Fiu uniți în Duhul Sfânt. Deci această calitate de unic Dumnezeu în trei Persoane nu o are pentru faptul că este simplu în trei Persoane cu totul la fel.

În acest caz s-ar socoti și trei persoane umane un singur om. Și ce ne-ar împiedica să socotim pe toți oamenii un singur om, sau să socotim și pe cele trei Persoane divine, trei dumnezei ?

E un singur Dumnezeu numai pentru că cele trei Persoane dumnezeiești sunt într-o relație în care fiecare le cuprinde pe celelalte două prin locul deosebit ce-l are în

relație cu acelea. Între oameni toți sunt, sau pot fi și tați și fii. Nu e unit nici unul numai cu altul în calitatea exclusivă de tată și de fiu.

În Dumnezeu, Unul singur este Tatăl, deci reprezintă toată părințimea și numai părințimea în relație cu un unic Fiu și Unul singur reprezintă toată fiimea și numai fiimea în raport cu Tatăl și Duhul Sânt reprezintă singură o relație specială cu amândoi. De aceea când se cugetă și se numește Tatăl, El e înțeles Tată exclusiv și având în relație cu El în mod total și pe Fiul ; și când e cugetat și numit Fiul, e înțeles în relație exclusivă și totală cu El și Tatăl. Și în mod asemănător înțelegem și pe Duhul Sfânt. Și relația aceasta deși este atât de intimă prin desăvârșirea iubirii datorită nemărginirii fiecăruia și iubirii infinite a fiecăruia față de ceilalți, ca o unire deplină, fără o confundare între Ei.

Nu pot gândi și zice Tatăl, fără să gândesc și să văd în El pe Fiul. De aceea nu-I pot zice Tatălui sau Fiului Dumnezeu fără să văd în El pe Fiul, sau pe Duhul ca același Dumnezeu.

Calitatea de Tată al unui singur Fiu și numai de Tată, Îl prezintă pe Tatăl ca nevăzutul exclusiv, ca iubirea de Tată față de Fiul. Tatăl nu e ca Persoană decât Cel ce iubește pe Fiul ca Tată, deci nu pot să-I spun Dumnezeu fără să văd unit cu El ca Dumnezeu și pe Fiul. Iar Fiul este numai Fiu și singur Fiu iubitor al Tatălui și de aceea nu pot să cuget pe Fiul și să numesc pe Fiul, ca Dumnezeu, fără să-L văd în El și pe Tatăl ca Dumnezeu.

Un om este tată al unui fiu, sau al mai multora, dar e și fiu al unui tată. Iubirea unui fiu omenesc nu-l unește în mod total și exclusiv cu cel ce-i este tată, sau cu cel ce-i este fiu. Ci e unit cu fiecare din cei doi, sau cu mai mulți fii pe care îi are. Nu văd în nici un om numai un fiu, ci și altceva, nici în tatăl lui numai un tată, ca să nu mai spun de moșii lui, de nepoții lui, de frații lui. Deci cu niciunul din aceștia nu este unit în mod exclusiv și total.

În Dumnezeu o Persoană n-are decât afecțiunea de Tată din veci și până în veci față de un unic Fiu iar o alta numai afecțiunea de Fiu din veci și până în veci față de un unic Tată. Persoane coeterne cu ea din eternitate și aflate în viața plenară comună. Dar se arată și așa cunoașterea lumii, pe care a hotărât să o creeze. Tatăl nu poate să nu se gândească și să nu aibă în El exclusiv simțirea iubitoare față de Fiul și nu poate voi să nu ne gândim la Fiul Său ca unit cu El, ca unit în slava de Dumnezeu cu El. Pe cât este El de Dumnezeu, pe atât este și Fiul, și viceversa. Nu vrea ca eu să spun : «Tu ești Dumnezeu, iar El nu este Dumnezeu». El vrea să spun : «Tu ești Dumnezeu împreună cu El. Amândoi aveți aceeași slavă, a Aceluiași Dumnezeu. Dacă n-ai fi Tată al Fiului Dumnezeu, n-ai fi Dumnezeu. Ești Dumnezeu pentru că Fiul Tău este Dumnezeu. Sunteți împreună Dumnezeu».

Și fiind numai Tată și Tatăl al unui unic Fiu, nu voiește să nu gândească unit cu Sine pe Fiul ; nu voiește să nu aibă în Sine, nedespărțit de Sine, în toată gândirea și simțirea, deci în toată existența ei, pe Fiul. Nu voiește să nu se simtă una în toate cele dumnezeiești cu Fiul, deși pe de altă parte tocmai aceasta Îl menține veșnic în calitatea Sa de Tată, deosebit de Fiul, pentru că are singur pe Fiul și numai pe un unic Fiu.

Unitatea Tatălui cu Fiul trebuie cugetată mergând mai departe : Tatăl nu voiește să nu trăiască și simțirea iubitoare a Fiului față de Sine, deci unește simțirea Sa de Tată față de Fiul cu trăirea simțirii iubitoare a Fiului față de Sine, fără să se confunde prin aceasta cu Fiul. Tatăl trăiește ca Subiect simțirea Fiului față de Sine, fără să se confunde cu Fiul.

Dar și în aceasta se vede unitatea neconfundată a Tatălui cu Fiul. Și cine nu simte în el și simțirea de către Tatăl, a simțirii Fiului ?

Avem experiența acestui fapt și în relațiile dintre noi, oamenii. Deci cum n-ar fi ea nesfârșit mai intensă în relațiile dintre Persoanele dumnezeiești ? Și cum nu ne-ar obliga aceasta să socotim pe Tatăl și pe Fiul și pe Duhul Sfânt un

unic Dumnezeu, și numind pe Tatăl Dumnezeu; să înțelegem în El ca Dumnezeu și pe Fiul ca Dumnezeu și pe Duhul Sfânt ca Dumnezeu, fără să-I socotim trei Dumnezei, dar și fără să-I confundăm ca Persoane, cele trei Persoane având împreună ființa nerepetată în relația de Tată, Fiu și Duhul Sfânt, fără să se confunde ca Persoane. Fiecare Persoană e purtătoare a întregii ființe dumnezeiești nerepetate, deci fiecare e Dumnezeul întreg, fără să se despartă, dar și fără să se confunde între ele.

Iisus Hristos spune aceste lucruri în multe feluri, mai ales în Evanghelia după Sfântul Ioan. De pildă, răspunzând la întrebarea lui Filip : *«Arată-ne nouă pe Tatăl»*, El zice : **«Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl... Nu crezi tu că Eu sunt întru Tatăl și Tatăl întru Mine ? Cuvintele pe care vi le spun, nu le vorbesc de la Mine, ci Tatăl — care rămâne întru Mine — face lucrurile Lui. Credeți Mie că Eu sunt întru Tatăl și Tatăl întru Mine»** (Ioan 14, 9—10).

Fenomenul acesta îl trăim în parte și noi, deși suntem făpturi create, mărginite, dependente, arătând însă că nu ne putem împăca cu mărginirea. Când vorbește copilul, el simte că prin el vorbește și mama. Și nu numai el simte aceasta. Ci și cei ce cunosc și copilul și mama. Cei apropiați sufletește, nu vorbesc în mod izolat. Dar și faptele lor se află într-o anumită comuniune. Tatăl vede în fapta vrednică a fiului și fapta sa. Dar Tatăl omenesc fiind tată al mai multor fii, vede în fiecare fiu alt aspect din sine, nu se vede pe sine întreg într-un singur fiu ;noi chiar fiind în realitate tată al unui singur fiu, are putința să fie tată și al altor fii. De aceea nu se vede întreg într-un fiu al său.

Vom adânci ideea unui singur Dumnezeu în trei Persoane și în modul următor :

O persoană trebuie să aibă ca **eu** un **tu**, ca să comunice întreolaltă și un **el** care să-i unească din nou, în interesul pentru al treilea. O persoană trebuie să vorbească cu o alta și în modul cel mai interesat și unificator de un al treilea, pentru a se simți fiecare fericită. La Dumnezeu, fiecare din

aceste trei Persoane cuprinzând întreaga ființă nemărginită, nu e necesar să fie o mulțime de persoane pentru a-și comunica mai mult ființa umană.

Dar cea mai iubitoare relație între un **Eu** și un **Tu** are loc atunci când una e Tatăl celeilalte și numai Tată și al uneia singure. Dacă Acest Tată ar fi și Tată real sau posibil al altor fii și dacă ar avea pe lângă calitatea de Tată și pe aceea de fiu al vreunui alt tată, sau dacă Fiul ar fi și el tată al unor alți fii, și ar fi nu numai fiu al unui tată, ci și al unei mame, iubirea între ei n-ar mai avea toată ființa și toată intensitatea iubirii de Tată exclusiv și de Fiu exclusiv între ei ?

Dar dacă acești doi n-ar avea pe un al treilea tot atât de nemărginit și de exclusiv, pe care să-L iubească împreună, ar lipsi ceva care îi unește și în altă formă pe cele două. Dar acest al treilea nu poate fi nici împreună Născător cu Tatăl al Fiului, nici împreună Născut al Fiului cu Tatăl. El nu poate fi un alt Fiu al Tatălui, sau un alt Tată al Fiului. Ci este Cineva care reprezintă atenția sau iubirea Tatălui față de Fiul și răspunsul iubirii Fiului ca Fiu față de Tatăl. El îi unește pe amîndoi prin atenția reciprocă ce sporește iubirea între ei, care-i întărește în calitatea lor de Tată și de Fiu. El pornește de la Tatăl, ca Tată, spre Fiul, ca afecțiune de Tată și ajuns în Fiul se întoarce ca afecțiune sporită a Fiului ca Fiu față de Tatăl.

Aceasta îi unește în mod desăvârșit în ființă și în iubire, făcând pe fiecare Dumnezeu deplin, dar nu trei Dumnezei, nefiind despărțiți în nici un fel în ființă și în iubire.

Vom da o ultimă și cuprinzătoare întărire a învățăturii că Dumnezeu este Unul, deși este în trei Persoane și fiecare e Dumnezeu deplin, fără a fi mai mulți dumnezei, cu niște texte din Sfântul Grigorie de Nazianz. Adresându-se celor ce afirmau că dacă ar fi trei Persoane de fire dumnezeiască, ar fi trei dumnezei, Sf. Grigorie spune : *«Dar care este lupta și argumentul nostru împotriva celor două partide împreună, din care una afirmă o confundare într-un unic Dumnezeu a*

celor trei Persoane, alta le desparte în trei (Dumnezei, n.n.)? Pentru noi nu este decât un unic Dumnezeu, pentru că una este Dumnezeirea. Și Cei ce sunt din ea, rămân în ea, deși credem că sunt Trei. Căci nu este Unul mai mult Dumnezeu, iar altul mai puțin Dumnezeu. Nici Unul mai înainte, iar altul mai târziu. Nici nu se scindează în voință și nu se împarte în Putere... Ci Dumnezeirea este neîmpărțită în Cei ce se disting, dacă trebuie să vorbim pe scurt. E ca o unică lumină în trei sori ce se compenetrează în mod reciproc, fără să se contopească. Când privim la Dumnezeire, la cauza primă și la principiul unic (la monarhie), apare în cugetarea noastră unitatea ei. Iar când privim la Cei în care subsistă (există concret) Dumnezeirea, la Cei Care ies din cauza primă în mod netemporal, fiind din ea și de aceeași slavă, este închinată în trei».

La întrebarea adversarilor : «Oare e o unică dumnezeire și la Elini... Și la noi nu este tot neamul omenesc o unică umanitate ? Dar totuși nu sunt mulți zei și nu unul, ca și mulți oameni ?», Sf. Grigorie Teologul răspunde : «Dar în acest caz, comunul uman posedă o unitate care este cunoscută numai prin gândire. Indivizii sunt foarte despărțiți prin timp, prin cele pătimite și prin putere. Și nu trăim numai o compoziție (având trupuri deosebite), ci și o opoziție între noi și în noi înșine. Nu rămânem nici într-o singură zi curați aceiași, cu atât mai puțin toată viața, ci în trupurile și sufletele noastre este un flux continuu și o schimbare neîncetată. Nu știu dacă nu sunt așa nici îngerii și toată firea de sus și de după Treime, deși sunt simpli și mai întăriți în bine prin apropierea de Binele suprem» (*Cuv. teol.* 31, cap. 15).

Dar cele trei Persoane dumnezeiești sunt un unic Dumnezeu, pentru că fiecare reprezintă în alt mod ființa dumnezeiască cea unică și prin aceasta se întregesc altfel decât cele omenești. Nu sunt Persoane mai mult sau mai puțin uniforme, ca cele omenești și de aceea mai puțin întregitoare. De fapt și la oameni e nevoie de un eu-tu și de un al treilea pentru întregire. Dar la Dumnezeu e mai mare deosebirea și de

aceea nu se repetă în ele ființa, ci fiecare reprezintă toată ființa, dar altfel, și de aceea Persoanele se întregesc mai deplin, fiind o întregire a celor trei roluri a aceleiași ființe nerepetate.

Aceasta le face pe cele trei Persoane să aibă deplin fiecare în Sine pe celelalte două. Ființa fiind nemărginită, nu se poate repeta, dar cele trei Persoane ale Ei nu se confundă, folosind fiecare în alt fel toată puterea ființei într-o reciprocă comunicare. La oameni există o comunicare între persoanele apropiate corporal și spiritual, care poartă aceeași fire, dar în mod repetat, ca între niște noduri între care sunt întinse niște fire. Uneori firele comunicative între două persoane sunt așa de multe, că firea unică e trăită de firea celeilalte aproape ca identică cu a sa. Dar nu poate trăi fiecare persoană umană cu toate celelalte această unitate, dată fiind distanța dintre ele. În viața viitoare, unde cunoașterea și puterea tuturor de către fiecare în Hristos va avea o maximă dezvoltare, se vor apropia și persoanele umane de unitatea care este între Persoanele Treimice, fiind unite și ele toate în Fiul cu Tatăl prin Duhul Sfânt, dar nu dintr-o relație asemenea celei dintre Persoanele divine.

În viața pământească o persoană nu este legată prin fire mai multe sau mai puține numai cu firea repetată din altă persoană, ca un nod iradiant cu altul, ci cu multe astfel de noduri, cu unele prin mai multe fire, cu altele prin mai puține. Și pe măsură ce o persoană e mai puțin legată prin astfel de fire cu ființa repetată în alte persoane, e mai moartă spiritual, fără ca aceasta să facă să înceteze subsistența sa în firea proprie.

Modul unității Sfintei Treimi este astfel originea și ajutorul veșnic al unității între făpturile conștiente.

4.

DEOSEBIREA CELOR TREI PERSOANE ALE UNEI UNICE FIINȚE DUMNEZEIEȘTI NEREPETATE ÎN RELAȚIE ÎNTREGITOARE

Ființa dumnezeiască subzistă din eternitate, deci fără de început, în trei Persoane : în Tatăl nenăscut, în Fiul născut din Tatăl și în Duhul Sfânt purces din Tatăl spre Fiul. Una nu e deci mai înainte de alta. Aceasta înseamnă că n-a fost nici ființa dumnezeiască impersonală anterioară subsistenței lor în cele trei Persoane. Deși Tatăl e nenăscut, iar Fiul Născut și Duhul purces, nenașterea Tatălui și nașterea Fiului și purcederea Duhului din Tatăl nu au o succesiune între ele. În rugăciunea întâia a Sf. Vasile cel Mare, dinainte de Sfânta Împărtășanie, se spune către Fiul : «*Stăpâne Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Cela ce ești izvorul vieții și al nemuririi... Fiul Tatălui Celui fără de început, Cela ce ești împreună veșnic ca Dânsul și împreună fără de început*». Deci una și aceeași fire dumnezeiască este în Tatăl nenăscută din eternitate, dar totodată este născută în Fiul din eternitate și în Duhul Sfânt este purceasă din eternitate. Dar deoarece e nemărginită, ea nu se dublează și nu se întregește prin aceasta, ci Tatăl o are din eternitate nenăscută, în mod nenăscut, dar și purcezătoare, Fiul din eternitate în mod născut din Tatăl și Duhul Sfânt din eternitate în mod purces din Tatăl spre Fiul. Deoarece nu ființa în Sine naște și purcede, ci întrucât este în Tatăl, ea nu este nici nenăscută în Sine, ci întrucât este în Tatăl, dar este așa din eternitate. Căci dacă ar fi nenăscută în Sine, ar trebui să și nască,

existând în Sine, deci ar avea loc o evoluție de la starea de ființă impersonală, la cea în starea celor trei Persoane. Din eternitate, ființa dumnezeiască nu există altfel decât în Persoana Tatălui Nenăscut, Născător și Purcezător și în Persoana Fiului Născut și a Duhului Purces.

Ființa cea una are din eternitate în Tatăl calitatea de nenăscută, dar și de născătoare și purcezătoare, și prin aceasta are din eternitate în Fiul calitatea de născută și în Duhul de purceasă. Deci nu trece în timp de la calitatea de nenăscută la cea de născută și purceasă, de la calitatea de ființă a Tatălui, la cea de ființă a Fiului și a Sfântului Duh. Ci este din eternitate în Persoana nenăscută, dar și născătoare și purcezătoare a Tatălui și în Persoana născută a Fiului și în cea purceasă a Sfântului Duh. Toate trei Persoanele sunt din eternitate, nu venite pe rând la existență. Deci este din eternitate fiecare Persoană în celelalte două, netrecând ca o debordare de la Tatăl la Fiul și Duhul Sfânt în baza unei legi a emanației, în mod panteist. Nici nu s-au produs pe rând, prin voință. În cazul acesta, am considera pe Tatăl temporal înaintea celorlalte, ceea ce ar reduce pe Dumnezeu la o existență monopersonală apropiată de o esență și de legea ei de dezvoltare. Nu s-ar fi produs ele nici prin voința tuturor Celor trei. Aceasta ar însemna tot un fel de lege existentă într-o esență înainte de ele. Ele sunt din eternitate într-o iubire actuală, fără început. Întreaga fire dumnezeiască — de când există în mod conștient, deci din eternitate — este implicată în cele trei Persoane. În bunătatea ei, în binele ei, e dat modul etern și liber al existenței celor Trei Persoane dumnezeiești. Persoanele dumnezeiești, ca existențe din eternitate, arată că iubirea este fără de început și cauză și din faptul că una din Persoane este Tată, alta Fiu și o a treia Duhul Sfânt, al iubirii care pornește din Tatăl spre Fiul și se întoarce ca răspuns de la Fiul la Tatăl. Căci nu e iubire mai adâncă și mai curată ca cea dintre Tatăl și Fiul, dar mai ales când Tatăl e numit Tată și Fiul numai Fiu. Iubirea cea mai deplină o arată o Persoană, fiind dăruită

de Sine ca Tată, şi răspunsul cel mai deplin la această dăruire este al unui Fiu, mai ales că nu e decât Fiu. Prima Persoană e prin aceasta nenăscută şi numai Născătoare. Iar dacă suprema existenţă e suprema bunătate, ea nu se debordează fără voie, ci e o dăruire integrală de Sine a existenţei care n-a primit nimic, în deplină libertate, dar o dăruire care nu poate să nu trăiască bucuria răspunsului la dăruirea iubitoare proprie. Cel ce iubeşte astfel se dăruieşte întreg şi primeşte răspunsul iubitor întreg la această dăruire.

Dacă n-ar fi o Persoană nenăscută, n-ar fi nici una numai Tată şi Tatăl ultim. Şi până unde s-ar merge cu naşterea din alta şi alta? Unirea între eternitatea şi desăvârşirea lor se vede.

Voind să-şi dăruiască din eternitate întreaga fiinţă nenăscută, prima Persoană naşte din veci Persoana căreia i-o dăruieşte. Dar tocmai pentru că se dăruieşte întreagă Aceleia, este în aceea, dar şi aceea în ea. Trăind din veci ca originea ultimă toată existenţa, sau toată bunătatea, o dăruieşte întreagă unei Persoane care prin aceasta este egală şi unită deplin cu Sine. Unirea desăvârşită din bunătate face din prima Persoană originea Persoanelor care să primească întreagă bunătatea Ei, ca să se bucure şi ea de răspunsul lor, ca dăruire fiinţială. Neoriginatul dă naştere originatului, dăruindu-se întreg lui, ca acesta umplându-se de bunătatea nesfârşită primită, să i-o dăruiască în calitate de bunătate sau de fiinţă primită, cu toată mulţumirea ei, Persoanei neoriginate care i s-a dăruit.

Chiar noi oamenii experiem faptul că cu cât ne dăruim mai mult altora, cu atât ne îmbogăţim mai mult. Tatăl dăruindu-Se întreg, naşte prin această dăruire de Sine pe Cel ce-L primeşte pe Sine, ca să primească de la Acela ca răspuns dăruirea Lui. Dar nu poate să nu dăruiască Celui Născut prin dăruirea de Sine ca pe o altă dovadă a iubirii Sale, pe Duhul Sfânt, nu ca pe un Frate al Aceluia, ci ca pe Unul care devine şi al Celui căruia Îi arată iubirea Sa, ca să producă şi în Acela mulţumirea iubitoare a iubirii Sale.

Sf. Grigorie de Nazianz le spune acestea astfel : «Astfel chiar dacă este în ea (în firea dumnezeiască) o diferență exprimată prin număr, nu e o tăiere în ființă. De aceea monada «de la început» (de la începutul etern al existenței ei, n.n.) se mișcă spre doime pînă la treime. Și aceasta este pentru noi Tatăl și Fiul și Sfântul Duh. Primul este Născător și Purcezător și aceasta în chip nepasiv și netemporal și netrupesc. Dintre ceilalți, Unul este Născut, celălalt Purces, sau nu știu cum le-ar numi cineva într-un mod total deosebit de cele văzute. Căci nu vom îndrăzni să vorbim de o debordare a bunătății, ceea ce a îndrăznit să facă primul dintre filosofii elini, spunând despre cauza primă și cauza a doua, că prima e ca un crater care debordează prin curgere. Să nu introducem o naștere involuntară și un fel de debordare naturală și de nereținut, care nu e potrivită ideilor noastre despre dumnezeire. De aceea rămânând în hotarele noastre, admitem nenașterea și nașterea și pe Cel purces din Tatăl, cum spune undeva Dumnezeu și Cuvântul (Ioan 15, 26). Și de când sânt acestea ? Acestea sânt deasupra lui *cândva*. Sau dacă trebuie să vorbim cu oarecare curaj, ele sunt de când e Tatăl. Dar de când este Tatăl ? Nu era cândva când nu era».

Dacă existența este prin Sine din eternitate, ea nu poate fi decât bunătatea supremă ; ea n-a putut fi nici născută cândva, nici nenăscătoare, care e autodăruirea totală de Sine. Dar pentru că existența aceasta, una cu bunătatea nemărginită nu se poate multiplica, dăruirea și primirea nu e o astfel de multiplicare, ci un act care face să se trăiască de două, mai bine zis de trei conștiințe prin dăruire și primire a întregului infinit care este această existență sau bunătate nemărginită.

Existența conștientă de Sine din eternitate, având în Sine bunătatea neoriginată de nimeni, deci nemărginită, nu poate să nu fie și fecundă. Dar fecunditatea nu constă în sporirea ființei, care e nemărginită, ci în capacitatea de-a naște și o altă conștiință, sau două alte conștiințe, să se bucure de această bunătate. În fond bunătatea nu poate să nu

fie trăită în comun de mai multe conștiințe, și anume, de trei, nu de mai multe, ca să nu se relativizeze acestea.

În Sine însăși conștiința existenței prin Sine fiind o conștiință fecundă, are capacitatea și pornirea de-a naște o altă conștiință, sau două alte conștiințe, cărora să li se dăruiască cu tot ce are ea.

De aceea Părinții au văzut relația între Tatăl și Fiul ca o relație între Minte și Rațiune, sau ca o relație tripersonală, împlinită chiar în Persoana Tatălui. Am putea spune că această relație e un fel de autoînțelegere a existenței de Sine, care ia un caracter tripersonal.

În conștiința de Sine existența fără de început, care e o existență totală, are un chip al Său, care nu poate fi lipsit de realitate, căci un chip pur gândit nu i-ar da nici o bucurie reală. Dar acest chip nu poate fi nici o realitate despărțită de Sine. În Rațiune (în Logos), Mintea supremă se descoperă deplin pe Sine pentru bucuria de Sine, se bucură de tot conținutul nemărginirii Sale. Rațiunea este actul minții, sau al Subiectului care se cugetă pe Sine. În Rațiune, înțelegerea Subiectului suprem se cugetă pe Sine.

O conștiință nu poate fi nici un om, cu atât mai puțin Dumnezeu, singură. Lumina și bucuria ei stă în comuniunea cu o altă conștiință. Oricât aș fi de singur, eu privesc la mine, ca la un fel de altul, eu vorbesc cu mine, mă bucur de mine, mă îndemn pe mine, mă îndrept pe mine. În Dumnezeu această convorbire a Tatălui cu Fiul este numai pozitivă, este numai iubire și numai bucurie. Dumnezeu nu se îndreptează pe Sine, în Persoana Fiului, ci se bucură de Sine.

De aceea Sf. Evanghelist Ioan a vorbit de un Cuvânt personal fără de început la Dumnezeu, ca de o altă Persoană. **«La început era Cuvântul... Și Dumnezeu era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu»** (Ioan 1, 1—3). Cuvântul ce-L aude Tatăl de la Fiul Său e cu adevărat ca de la o altă Persoană, dar de la o altă Persoană cu totul în acord cu El. Acea Persoană vorbește, răspunzând ca o Persoană Cuvânt, Cuvântului Său. Dacă n-ar vorbi Tatăl altei Persoane, n-ar

exista acea altă Persoană. Iar vorbindu-I Tatăl, cuvântul ce I-l spune devine Cuvânt-Persoană deosebit de Sine, care-I răspunde, arătând caracterul de Persoană pe care l-a luat cuvântul Tatălui. În convorbirea Tatălui cu Persoana Cuvântului, se descoperă și se pune în deplină lumină viața lui Dumnezeu ca iubire plină de bucurie. Se pune într-o lumină plină de sens, de rațiune, existența dumnezeiască. Fiul lui Dumnezeu se numește Cuvânt sau Rațiune născută de Tatăl și pentru faptul că are în El pe Cel ce cuprinde în Sine toate rațiunile după care se vor crea toate ale lumii.

În acest sens am putea înțelege cuvântul Sf. Maxim Mărturisitorul : «*Iar Cap al lui Hristos, adică al Rațiunii negată tainic prin depășire, este Mintea ridicată în mod absolut și infinit peste toate și în tot modul. Pe aceasta Hristos, Cel înțeles spiritual ca Rațiunea Minții prin fire, o face cunoscută celor vrednici*» (*Răsp. c. Talasie*, cap. 25 ; trad. rom., Filocalia III, p. 84).

Aceasta arată că între lumea creată și Dumnezeu Cel ce are un Fiu nu este o înstrăinare totală. Dumnezeu are un Fiu, conform Căruia a dat o anumită raționalitate lumii create. Oamenii sunt și ei rațiuni sau cuvinte încorporate, făcuți să cunoască prin Fiul pe Dumnezeu Tatăl ; făcuți să se unească împreună prin cuvinte cu Cuvântul Tatălui. Rațiunile lumii sunt făcute spre o armonie între ele, care le vine de la Dumnezeu și duc spre Dumnezeu, deci nu sunt contrare lui Dumnezeu Cuvântul și iubirii.

Mai precis se spune aceasta în unele Scolii ale lui. De exemplu : «*Întrucât deodată cu Rațiunea, care e Făcătoarea tuturor, e cugetată și Mintea, la care se raportă Rațiunea ca la cauza Sa, a numit pe Tatăl cap al lui Hristos, în calitatea Lui de Minte, care naște prin fire Rațiunea*» (*Scolia 6*, la cap. 25 din Răsp. c. Talasie, Filoc. rom. vol. III, p. 88).

Tatăl ca Minte e cap al Rațiunii, în Care există într-o armonie rațiunile lumii create. Dacă folosim rațiunea în mod drept, nu putem să nu vedem prin ea armonia rațiunilor din lume, care își cer explicarea în unitatea rațiunilor din Fiul

și deci în originea lor ultimă, în Tatăl. Aceasta arată că în rațiuni e o unitate mai presus de ele, că orice rațiune a unei persoane se cere după înțelegerea cu alte persoane și cu rațiunile unei lumi, care nu e prin ea însăși.

Rațiunile căutate și comunicate de rațiunea omului sunt, se comunică prin cuvinte între persoane care caută o înțelegere tot mai profundă, mai comună și mai explicativă a lumii cu o origine mai presus de ea. Rațiunea dumnezeiască e singura care ne poate explica lumea și în acest sens e Rațiunea lumii, dar în același timp, mai presus de aceste rațiuni.

Legătura între Rațiunea dumnezeiască și lume, dar aflată prin lume, depășind lumea, o exprimă Sf. Maxim și în modul următor : *«Cel ce a primit în chip neștiut, prin negarea în sens de depășire a celor create, însăși vederea nemijlocită a Rațiunii celei mai presus de orice rațiune, are drept Cap Rațiunea cea atotunică, peste care și cu care nu există altă rațiune prin fire. Ea are ca născătoare prin fire unica Minte, spre care călăuzind ca spre capul ei, mintea ce-L urmează prin Duhul cel de o ființă cu Ea, îi dă viață» (Scolia 10,* la cap. 25 din Răsp. c. Talasie, Filoc. cit., p. 88—89).

Rațiunea supremă, explicativă a lumii duce mintea omenească ce caută această explicare la viață, ca la sensul a tot ce există. Între rațiune și viață este deci o legătură. Dar viața adevărată nu e fără iubire, care e armonia între persoane și al cărei model și izvor suprem e Dumnezeu. Sensul acesta e una cu Mintea supremă. Din ea și spre ea, ca din Tatăl și spre Tatăl, sau spre originea tuturor, este Rațiunea după care s-au creat toate și prin care urcăm spre Tatăl. Prin rațiunea care adună rațiunile lucrurilor înlăuntru spre Rațiunea supremă, care le explică toate ca o cauză a lor. Iar prin această Rațiune înaintăm la Sensul tuturor, care nu mai are nevoie de o explicare. Căci luminează prin Sine toate.

«Capul Rațiunii celei mai presus de toate... este Mintea cea necauzată prin fire, cugetată împreună ca Rațiunea a cărei cauză este. Căci cel care a văzut prin credință Rațiunea, a văzut tainic deodată cu Rațiunea și Mintea care naște în

chip netemporal Rațiunea, aflându-se în Rațiune după ființă» (*Scolia 12,* la același cap. din Răsp. către Talasie, p. 89). Rațiunea supremă care explică toate, fiind mai presus de putința noastră de înțelegere, este totodată atinsă prin credință. Între Credință și Rațiune nu e o opoziție. De aceea ajunși la această Rațiune, am ajuns în mod tainic și la Mintea supremă, ca Sens al tuturor. Numai în Dumnezeu Tatăl, Cel neoriginat de nimic, dar care e originea tuturor prin Fiul sau prin Rațiune, este ultimul Sens al tuturor. Înțelesul suprem este mai presus de orice raționament, pentru că n-are nici o cauză. El e cauza ultimă a tuturor celor raționale.

Acel Înțeles suprem inexplicabil este una cu Subiectul suprem neoriginat. El nu se poate bucura deplin de Sine, dacă nu se înțelege oarecum printr-un altul, care e Rațiunea Lui. Rămân amândouă într-o comuniune sau iubire eternă, din care provine rațiunea sau iubirea, sau armonia tuturor.

Dacă prin actul minții sau al înțelegerii Tatăl se descoperă pe Sine ca existență rațională, ca Logos, și acesta e chipul Său real, prin simțire, sau prin Duhul, iubește acest chip al Său. Fiul sau Cuvântul, sau Rațiunea supremă este produsul cugetării la Sine al Tatălui, iar Duhul Sfânt ca iubire a chipului Său cugetat, este produsul simțirii sau al «inimii» Sale.

Fiul este dedublarea cugetată a Tatălui, chipul Său ontologic ; Duhul este proiectarea iubirii Sale spre acest chip gândit, ontologic al Său.

Sf. Vasile cel Mare vede și în numele de Cuvânt dat Fiului lui Dumnezeu gândirea întreagă a lui Dumnezeu Tatăl despre Sine. Întrebându-se : *«Pentru ce este numit «Cuvânt ?»*, răspunde : *«Ca să-ți arate că iese din minte»*. Și mai departe : *«Pentru că este chipul Celui care L-a născut, arătând în El Însuși și întregind pe Cel ce L-a născut și fără să se despartă întru ceva de Cel ce L-a născut, are totuși o existență desăvârșită în El Însuși, așa precum și cuvântul nostru înfățișează în întregime gândirea noastră. Așadar Ioan L-a numit «Cuvânt», ca să-ți arate nașterea nepasivă din Tatăl,*

să-ți teologhisească existența desăvârșită a Fiului și să arate prin aceasta legătura în afară de timp a Fiului cu Tatăl. Ca și cuvântul nostru născut din minte, se naște fără pătimire; nici nu se taie, nici nu se împarte, nici nu curge, ci mintea rămânând întreagă în propria sa ființă, dă naștere la un cuvânt întreg și desăvârșit, iar cuvântul ieșind în afară, are în el toată puterea minții care l-a născut» (*Omilia XVI*, par. V, trad. rom. de Pr. D. Fecioru, p. 517—518).

Când Evanghelistul spune: «**Și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul... Toate printr-Însul s-au făcut**», arată caracterul personal al Lui, dar și strict unit cu Tatăl. Și mai arată că prin Cuvânt s-a descoperit în primul rând Sie-și Tatăl și a realizat din eternitate un dialog cu Sine, ca și cu o altă Persoană, deși strâns unită cu ea. Dar întrucât: **«Toate printr-Însul s-au făcut»**, se mai arată că în Dumnezeu Cuvântul e o atotputernicie care aduce din nimic, în comuniune cu Tatăl, din bunăvoința Tatălui, toate la existență și că prin El ca prin Cuvântul plin de putere se susțin toate. Cuvântul față de cele create e liber, dar ele nu sunt fără El și fără comuniunea între El și Tatăl, fără iubirea dintre ei. N-au fost aduse la existență prin evoluție involuntară, ci prin Cuvântul liber și prin bunăvoirea Tatălui care se folosește de El cu bunăvoire și în comuniune spre a crea toate. Cuvântul ne arată și comuniunea eternă cu Tatăl, dar și putința de a se folosi liber de El pentru crearea, susținerea și apropierea făpturilor conștiente de El.

Căci în Cuvânt are loc nu numai întâlnirea între oameni și între ei și Cuvântul dumnezeiesc. Prin numele de Cuvânt ni s-a arătat de Sf. Evanghelist Ioan nu numai interpersonalitatea divină, ci și voința și putința lui Dumnezeu de-a se întâlni cu oamenii și de a-i ajuta pe ei de-a se întâlni între ei și cu El Însuși. Căci a pus și în ei putința și trebuința cuvântului, sau a întâlnirii între ei și cu Cuvântul dumnezeiesc.

Dar în alt înțeles principal al expresiei: **«La început era Cuvântul»**, este eternitatea Fiului lui Dumnezeu în con-

vorbire cu Tatăl. Căci El «era» când a avut loc un «început» în general, adică era înainte de orice a început, deci de orice își primește o existență în timp. El era înainte de timp. Este din eternitate. Căci altfel nu s-ar fi făcut toate prin El. El pur și simplu n-are un început, deși s-a născut din Tatăl. Căci s-a născut înainte de orice timp, cum e și Tatăl înainte de orice timp. Unul e nenăscut, celălalt născut, deci Îl are pe Cel nenăscut ca Tată, dar întrucât n-a fost cândva când Dumnezeu n-a fost Tată, așa n-a fost cândva când n-a avut un Fiu. Ține de eternitatea lui Dumnezeu să fie originea ultimă nu a unor lucruri inconștiente și minore, ci a unui Subiect egal cu El în infinitatea și nemărginirea Lui. Este o comuniune eternă, sau o iubire plină de toată bucuria și viața, din eternitate.

Sensul cuvântului ca întâlnire între persoane, deci împreună eternitatea Cuvântului cu Tatăl, ni-l arată și termenul folosit de poporul român pentru comunicare între persoane, prin vorbire. Poporul român prin termenul «cuvânt» indică nu numai exprimarea gândului cuiva, ci și «venirea la un loc» (conventus), a două sau mai multe persoane. Prin conventus suprem și liber, printr-un conventus al iubirii între Tatăl și Fiul a fost creată și lumea. Se elimină astfel orice panteism în explicarea lumii. Cuvântul dumnezeiesc arată că și după ce sunt făcute persoanele umane, pot să refuze răspunsul pozitiv la ceea ce voiește Fiul lui Dumnezeu, căci cuvântul e un act liber, folosit de orice persoană creată cum voiește, nu numai spre bine ca Dumnezeu, Cel bun prin fire. Dumnezeu înzestrând pe oameni cu cuvântul, respectă libertatea lor în folosirea cuvântului. Dumnezeu respectă libertatea lor. Precum vorbește El liber, când îi creează, dar realizând toate spre bine, le dă și lor putința să folosească cuvântul, dar nu numai pentru a se uni prin iubire între ei cu Cuvântul Creator și conducător spre unirea în El ca bine, ci și contrar cerinței Lui, rămânând totuși legați între ei prin cuvântul lor contrazicător cu semenii și cu Dumnezeu.

5.

RELAȚIA ÎNTRE PERSOANA TATĂLUI ȘI A FIULUI — TEMELIA CARACTERULUI FILIAL AL PERSOANELOR UMANE ȘI A ÎNDUMNEZEIRII LOR

Dacă în Dumnezeu n-ar fi și relația eternă dintre Tată și Fiu, n-ar exista o bază pentru aducerea la existență a unor făpturi conștiente, chemate și ele la starea fericită fără sfârșit a relației frățești cu Fiul. Și mai bine zis la hrănirea lor din relația eternă și prin fire a Fiului cu Tatăl. Și nu poate fi un destin mai înalt pentru umanitate, ca acesta.

Numai pentru că este un Tată care are din veci un Fiu, a creat Dumnezeu și o categorie de făpturi căreia să-i arate o iubire asemenea celei dintre El și Fiul Său și pe care Tatăl și Fiul Său să o ajute să se înalțe la iubirea față de Tatăl, asemenea Fiului și la iubirea frățească față de Fiul și din puterea Lui, ca și la iubirea frățească între ele.

De aceea Fiul a avut o lucrare mai apropiată în crearea lumii și a oamenilor din ea, dar și când aceștia s-au depărtat de această calitate a lor. În cazul al doilea li s-a făcut om, model și putere în iubirea lor față de Dumnezeu și întreolaltă.

Nu poate fi o existență supremă și fără de început ca model și țintă mai înaltă pentru oameni ca un astfel de Dumnezeu.

Părinții Bisericii spun că dacă n-ar fi un Fiu al lui Dumnezeu deoființă cu Tatăl, Tatăl n-ar fi binevoit să creeze pe oameni ca pe niște fii asemănători Fiului Unul-Născut pe care să-i iubească și care să-L iubească, și nefiind acest Fiu, n-ar fi fost cineva care din iubire față de Tatăl, să voiască

să se creeze și alți fii care să iubească pe Tatăl asemenea Lui. Dumnezeu ar fi rămas, în mod fatal, ca un lipsit de atotputernicie, separat de oameni ar fi și El supus asemenea unei esențe, unor legi de care nu poate scăpa. Fără un Dumnezeu Tată și Fiu (și Duh Sfânt), n-ar exista decât viziunea panteistă a unei esențe din care evoluează toate, în cadrul legilor ei oarbe, de nedepășit.

De aceea, și când oamenii au refuzat să răspundă iubirii lui Dumnezeu cu iubirea lor, tot Fiului i-a încredințat Tatăl misiunea să Se facă om și să arate oamenilor modelului omului cu adevărat iubitor al lui Dumnezeu și să le dea puterea spre aceasta.

Dar cum a fost posibil ca oamenii să nu răspundă iubirii lui Dumnezeu și să nu se iubească nici între ei, iar prin aceasta, să ajungă supuși morții, câtă vreme modelul lor, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu a rămas în iubirea desăvârșită față de Tatăl ?

Faptul acesta dureros din istoria omenirii se explică prin aceea că oamenii n-au putut fi aduși la existență ca subiecte ale firii dumnezeiești infinite, ci ale unei firi mărginite. Ei au mai primit și corpuri, pentru a trebui să se ajute și pentru a se ajuta și unii pe alții și pentru a se sfinți de Dumnezeu și corpurile lor și universul îndeobște. Pe lângă aceasta au mai fost create și ca făptură liberă. Fiul Unul-Născut, având și El în Sine toată infinitatea ființei Tatălui, putea să le ajute la ridicarea lor din nou spre asemănarea cu Dumnezeu. La aceasta contribuia și faptul că Fiul a avut față de Tatăl iubirea prin fire ; și a avut-o din eternitate, odată cu existența Lui.

Oamenilor li se cerea și voința lor ca să răspundă iubirii lui Dumnezeu cu iubirea lor față de Dumnezeu și întreolaltă. Și aveau în această voință și tendința de a spori în conținutul vieții lor, dată fiind mărginirea lor. Dar prin aceasta omul a putut fi și ușor amăgit să cugete că trebuie să lupte pentru subiectul propriu, ca să-și sporească viața sa, și prin

aceasta să se intereseze mai puțin de Dumnezeu și de ceilalți, sau chiar să lupte cu ei, care se interesau și ei să-și atragă din universul material și din așezarea altora, sporirea lor.

Astfel ei n-au mai dat preț iubirii față de Dumnezeu și de semeni și n-au mai folosit nici rațiunea pentru a se convinge că numai în colaborare întreolaltă, deci prin iubire, și prin credința în Dumnezeu Care, ca Făcător al tuturor, le cere această unitate prin iubirea între ei. Au schimbat această rațiune conformă firii lor comune și Rațiunii lui Dumnezeu, sau Cuvântului și Fiului Lui, în socotințe individualiste, sau egoiste, producând prin ea o luptă în firea lor repetată în fiecare.

Sfântul Maxim Mărturisitorul a dezvoltat pe larg această idee în Epistola către Ioan Cubicularul, *«Despre iubire»*. El a descris cum persoanele umane, în loc să înainteze spre iubire între ele, ca o înaintare a unuia în altul și în considerarea de către unul a celuilalt ca o sine proprie, după asemănarea Sfintei Treimi, au ales să se urască și să sporească lupta între ele, susținând în cadrul firii celei una, repetată în ele, putința de a se sfâșia. Căci persoanele umane nu pot învinge amăgirea căutării infinității în sinea proprie, fără credință în Dumnezeu și alipirea la El, de la care singur le poate veni puterea unirii între ei și în El prin iubire. Numai unindu-ne prin iubire cu Dumnezeu, ne vine de la El puterea normală a unității firii umane. Și numai în unitatea în firea purtată de persoane diferite, care le vine din iubirea întreolaltă și în unirea cu Dumnezeu, stă normalitatea ei.

De aceea a venit Fiul lui Dumnezeu ca om, ca să ne convingă și să ne dea harul sau puterea Lui, ca să învingem această socotință egoistă, care pune firea noastră în lupta anormală cu sine însăși și cu Dumnezeu. Astfel Hristos convinge socotința noastră să procedeze potrivit firii, neopunându-se rațiunii firii, prin care toți, precum avem o unică fire, așa putem avea și o unică socotință, și o unică voință cu Dumnezeu între noi, neavând nici o despărțire de Dumnezeu

și între noi, când prin legea harului alegem ca regulă de viață legea firii în socotința noastră. Căci e cu neputință ca cei ce nu s-au unit mai înainte cu Dumnezeu prin buna înțelegere și cuget drept, să poată conveni între ei prin libera hotărâre.

Căci la început înșelătorul diavol l-a înșelat pe om prin răutatea vicleniei, luând momeala plăcerii ca iubire de sine. Iar prin aceasta l-a despărțit pe om de Dumnezeu și pe noi întreolaltă, făcîndu-ne prin alegerea socotinței propunerea să părăsim cugetul drept și să divizăm în modul acesta firea, tăind-o în multe păreri și închipuiri. Prin aceasta a convins pe om să se abată de la mișcarea cea după fire și să-și miște pofta de la ceea ce e îngăduit, spre ceea ce e oprit...

Căci din neștiință răsare iubirea de sine, iar din aceasta răsare tirania față de cel înrudit... De aceea prin rațiune omul trebuie să ocolească neștiința și să se miște numai spre Dumnezeu prin cunoștință... Și prin acestea și pentru acestea să dea naștere fericitei iubiri, care îl leagă de Dumnezeu și-l îndumnezeiește pe iubitorul de Dumnezeu».

Căci iubirea, contrar rațiunii iubirii de sine, «adună cele divizate și face pe om iarăși o singură rațiune și un singur mod de viețuire și aduce la egalitate și netezește toată inegalitatea și deosebirea, susținută în toți prin socotințe proprii. Mai mult, ea mișcă în chip cuvenit, spre o inegalitate lăudabilă, întrucât fiecare atrage cu voia pe aproapele la sine (în locul său) așa de mult, și-l cinstește cu atât mai mult pe acela ca pe sine, cu cât mai înainte îl respingea și râvnea să fie el înaintea aceluia... Și fiecare e al fiecăruia și toți ai tuturor și mai degrabă ai lui Dumnezeu decât unii ai altora». «Și s-a înălțat spre Dumnezeu, părăsind particularitatea care divide, nemaisocotind pe celălalt om ca pe altul decât pe sine, ci cunoscând pe toți ca pe unul și pe unul ca toți, privind la rațiunea cea atotunică, împreună cu care Îl cunoaștem apărând pe Dumnezeu și prin care El stăruie să se arate ca bun,

adunând în Sine făpturile Sale, fiindcă socotința proprie nu-L poate cunoaște din El însuși cum este» (în vol. românesc, Sf. Maxim Mărturisitorul, *Scrieri*, partea a doua, p. 29—33).

Prin Hristos ajungem astfel să socotim pe celălalt, ca pe noi înșine, așa cum Tatăl nu mai desparte pe Fiul și pe Duhul Sfânt de Sine și nici aceștia nu se mai consideră despărțiți între ei și de Tatăl. Fiecare îl vede în sine pe celălalt, ba e preocupat mai mult de acela decât de sine. Aceasta e simțirea proprie iubirii care unește, dar nu confundă. Căci prețuind pe celălalt mai mult ca pe tine, nu trăiești despărțirea lui, dar nici pe a ta, care ai în această trăire a lui de către tine, cea mai mare bucurie a ta.

Aceasta e Rațiunea (Cuvântul) care ne unește și în ea trăim Sensul suprem al existenței noastre (pe Tatăl).

Dar această țintă a realizat-o întâi Fiul în Sine, arătându-ne calea pe care să înaintăm spre ea în pilda vieții Lui de om și dându-ne din Sine puterea Lui.

Făcându-Se El omul pe care trebuie să-l realizăm și noi în unire cu El, a primit și pătimirile ce au intrat în firea noastră prin dezbinarea între noi și între noi și Dumnezeu. Dar primind nu patimile plăcerii, ci numai patimile suferitoare care au venit în firea noastră de pe urma acelora, le-a biruit pe acelea. Astfel primind și moartea care a intrat în noi prin voia noastră, a învins-o și pe ea, dându-ne în Sine puterea de-a o învinge și noi, dacă ne unim prin credință cu El și ne despărțim pe cât putem și noi de patimile plăcerii și de vina de-a suporta moartea veșnică de pe urma lor.

În pătimirea Lui pentru noi până la moartea pe cruce, se arată iubirea Fiului lui Dumnezeu făcut om, ca a Celui mai bun Frate pentru noi, dar și puterea dumnezeiască lucrătoare în această iubire. Dacă renunțăm și noi la patimile egoiste, primind pătimirile pentru păcatele egoismului nostru, arătăm și noi iubirea față de Dumnezeu, Care întrupat ca om, a primit moartea ca să o învingă.

În Hristos ni se arată că Dumnezeu a învins moartea nu în mod arbitrar, folosindu-se de atotputernicia simplă, ci de iubirea care se unește cu umanul, făcându-l iubitor de Dumnezeu până la dobândirea prin aceasta a iubirii, capabilă de deplina primire a puterii Lui, ca să învingă prin ea moartea. Iubirea învinge moartea în creatură, pentru că e unită cu puterea dumnezeiască. Dacă atotputernicia divină a creat lumea din iubire, tot prin iubire atotputernicia Lui readuce la viață trupul creat la început din țărâna neorganizată. Fiul lui Dumnezeu vrea să realizeze un dialog cu o ființă creată în trup, sau să vorbească cu această ființă existentă în trup. *În Hristos ia El Însuși trup*, arătând că, chiar ca Dumnezeu poate vorbi cu omul în trupul readus la viața nemuritoare. Pentru ca să-și învie trupul Său, după ce l-a făcut chiar al Său, pentru a învia prin el și pe al celorlalți, din iubire, era nevoie ca făptura omenească să răspundă și ea iubirii Creatorului Care a voit să-i dea viața veșnică în Sine. Și prin trupul Său a voit să câștige și iubirea oamenilor de rând ca să poată fi înviat prin atotputernicia Lui. Atotputernicia lui Dumnezeu n-ar avea rost să învie pe om în trupul lui, urmărind dialogul iubirii cu el și folosindu-se de acest dialog. Iubirea pune în mișcare atotputernicia, sau chiar în ea este atotputernicia. Nu se poate cugeta una fără alta. Iar iubirea din partea lui Dumnezeu se arată și în însușirea prin ipostasul Lui a pătimirii pentru om, ca să ajute și omul să pătimească înfrângându-și plăcerea egoistă prin pătimirea pentru Dumnezeu.

Unde este iubire, este putere care învinge urmările răului sau ale diminuării existenței. Unde nu este iubire, este extrema trăire a neputinței, sau a sărăciei de viață, ca moarte spirituală. În Dumnezeu este iubirea atotputernică, sau îmbinarea lor, pentru că existența desăvârșită este existența fără nici o lipsă simțită.

Dar iubirea nu poate fi într-o existență monopersonală. Iubirea implică comuniunea interpersonală. Iubirea înseamnă

îndreptarea mea spre altul ; și în aceasta se arată puterea mea.

Pe de altă parte, iubirea învinge legile necesităților. Dumnezeu nu trăiește supunerea sub niscaiva legi, menite să frâneze răul, pentru că este, prin Sine, binele deplin trăit în cea mai mare libertate. Creând pe oameni ca făpturi mărginite, chemate să urce prin comuniunea între ei, în comuniune cu Dumnezeu drumul acesta le-a fost indicat și ajutat prin unele legi, care trebuiau să stea în legătură și cu legile întipărite naturii. Oamenii trebuiau să se conformeze și unor legi ale naturii, având să împlinească legile binelui.

Dar prin neascultarea de Dumnezeu, neîmplinind în parte legile lui Dumnezeu, acestea s-au schimbat în legi care le aduceau oamenilor suferințe și până la urmă, moartea. Oamenii căutând să scape de ele, își împlineau pătimaș poftele lor, care au căpătat și ele un fel de caracter de legi care îi stăpâneau.

Fiul lui Dumnezeu luând trupul omenesc, a învins stăpânirea acestor legi cu o mare putere, deși deoarece luând trupul omenesc, suferea de caracterul pedepsitor luat de legile binelui, le-a suportat cu răbdare, fără să se lase de ele spre noi călcări ale lor. Și prin aceasta, a ridicat trupul Său deasupra legilor cu marea putere a iubirii de oameni. Aceștia până trăiesc pe pământ, dacă se unesc prin credința în Hristos, înaintează și ei spre biruirea acestor legi prin răbdare. Dar deplin le vor învinge și ei când vor fi înviați. Atunci iubirea care-i alipește pe veci de Dumnezeu, îi va ridica și pe ei mai presus de legi. Vor fi și ei împărați în Împărăția lui Hristos pe care a venit El să o pregătească pentru ei, ajutându-le să înainteze spre ea prin Biserică. Dar în această pregătire spre Împărăția desăvârșitei libertăți a iubirii, ei sunt ajutați de Duhul Sfânt al lui Hristos. Stăpâni în această Împărăție vor fi Tatăl nostru, Fratele nostru și Duhul lor, prezent și în noi, deci și noi.

De fapt toată propovăduirea și faptele lui Hristos urmăresc câștigarea oamenilor pentru Împărăția lui Dumnezeu. În Evanghelia Sf. Matei se spune despre începutul propovăduirii lui Hristos: **«Și a început Iisus să propovăduiască și să spună: Pocăiți-vă, căci s-a apropiat Împărăția cerurilor»** (Matei 4, 17). Și după aceea: **«Și a străbătut Iisus toată Galileia, învățând în sinagogile lor și propovăduind Evanghelia** (vestea bun) **a Împărăției»** (Matei 4, 23). El ne învață să ne rugăm lui Dumnezeu, numindu-L Tată, și cerându-I «să vină împărăția Lui», iar în «Fericiri promite celor săraci cu Duhul și celor prigoniți pentru dreptate, Împărăția cerurilor. În Predica de pe munte, cere oamenilor: **«Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și toate celelalte se vor adăuga vouă»** (Matei 7, 2).

În ultimele propoziții se arată în ce fel trebuie să se pregătească oamenii pentru Împărăția cerurilor. În predica de pe munte, dând toate poruncile, iubirii de oameni, Mântuitorul spune: **«Cel ce va strica una din aceste porunci foarte mici, și va învăța așa pe oameni, mic se va chema în Împărăția cerurilor; iar cel ce va face și va învăța, acesta mare se va chema în Împărăția cerurilor»** (Matei 5, 19). Iar poruncile ce se cer împlinite, sunt cele ale iubiri, ale milei, sau ale iertării până acolo, încât cel lovit pe un obraz, să i-l întoarcă și pe celălalt. Stăpânirea în Împărăția cerurilor este nu a celor îngâmfați, ci a celor smeriți: **«Adevăr vă zic vouă: De nu vă veți întoarce și nu veți fi ca pruncii, nu veți intra în Împărăția cerurilor».** Ca să facem parte din acea Împărăție, trebuie să fim «fii ai Tatălui celui din ceruri», împreună cu Fiul Lui. Care S-a smerit din iubire până a se face om. Dar fii ai Tatălui ceresc se fac cei ce binecuvintează pe cei ce-i blestemă, cei ce iubesc pe vrăjmașii lor (Matei 5, 44—45).

Dacă stăpânirea prin sine în această Împărăție este cea a comuniunii treimice, participarea la ea nu o pot avea oamenii decât unindu-se cu ea și trăind și ei din puterea ei

comunicând între ei. Deci cine se va smeri și va fi ca pruncii, acela va putea intra în Împărăția cerurilor (Matei 18, 4—5).

Cei ce au scăpat de legile greu de împlinit, prin puterea lor au devenit prin iubire stăpâni peste toate prin iubire. Pe de altă parte, această calitate o dobândește «cel ce face voia Tatălui cerescc», împlinind cele cerute înainte, după pilda Acelui Tată *Care face să răsară soarele și trimite ploaie și peste cei buni și peste cei răi* (Matei 21 ; 45).

Dar această pregătire spre a ajunge la iubirea care stăpânește peste toate legile, nu o pot realiza oamenii după ce s-a înălțat Hristos la ceruri, decât prin Duhul Lui cel Sfânt. În acest sens spune Mântuitorul către Nicodim : «**Adevăr, adevăr zic ție : de nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în Împărăția cerurilor**» (Ioan 3, 5).

Nu fără El le-a învins și Fiul ca om, întâi răbdându-le ca urmări ale slăbiciunii aduse de păcate, apoi biruind însăși treapta ei culminantă, adică moartea.

Vom vedea prin ce lucrare poate ajuta Duhul Sfânt biruirea acestor slăbiciuni, și poate ajuta pe om să ajungă la starea de înviere, superioară legilor de pe urma păcatului.

Deocamdată să arătăm cum le-a învins Hristos, Care nu le-a avut de suportat fără voie, ca noi, ci le-a asumat și suportat de bună voie. De aceea alterna în viața Lui actele de putere cu cele de pătimire și greutățile omenești, ba uneori le unea într-un mod tainic. E o unire antinomică, care împacă cele finite cu cele infinite, pentru că există totuși o înrudire a celor finite cu cele infinite și cele finite se pot lărgi ca să încapă în ele cele infinite. Dumnezeu îndumnezeiește cele omenești și omul înomenește cele dumnezeiești, fără să le desființeze.

Iată cum descrie unirea celor dumnezeiești cu săvârșirea sau pătimirea celor omenești în Hristos, Sf. Grigorie de Nazianz : «*Omul de acum era necompus. Ceea ce era, a rămas. Iar ceea ce nu era, a asumat. Era la început fără de*

cauză, căci care este cauza lui Dumnezeu? Dar mai târziu El S-a născut pentru o cauză: ca să te mântuiești tu, care-L jignești, care pentru aceasta disprețuiești Dumnezeirea, fiindcă a primit grosimea ta; căci însoțindu-se cu trupul prin mijlocirea minții, s-a făcut omul de jos Dumnezeu, fiindcă s-a îmbibat de Dumnezeu..., ca să mă fac atâta Dumnezeu, cât Acela S-a făcut om. El s-a născut, dar era și născut (Ps. 2, 7), *din femeie* (Fapte 3, 33; Evr. 1, 5; 5, 51). *Se naște din femeie* (Gal. 4, 4), *dar dintr-o Fecioară* (Luca 1, 34—36; Matei 1, 20). *Una din acestea Îl arată om, cealaltă Dumnezeu. El se arată aici fără Tată* (Matei 1, 20), *dar acolo fără mamă* (Ps. 2, 7). *Amândouă sunt proprii Dumnezeirii. A fost luat în pântece, căci a fost cunoscut de Prooroc, care era și el purtat în pântece și a săltat* (Luca 1, 41) *în prezența Cuvântului pentru care a fost făcut. A fost învelit în giulgiuri, sculându-Se din mormânt* (Ioan 20, 5—6). *A fost pus în iesle* (Luca 2, 7—16), deși *a fost slăvit de îngeri* (Luca 2, 13—14) *și vestit de o stea* (Matei 2, 2) *și închinat de magi* (Matei 2, 17). *A fugit în Egipt* (Matei 2, 13—14), *dar fugărește pe Egipteni* (Ieș. 14, 27). *...S-a botezat* (Matei 3, 16) *ca om, dar a desființat păcatele ca Dumnezeu* (Ioan 21), *deci ca să sfințească apele. A fost inspirat ca om* (Matei 4, 1), *dar a biruit ca Dumnezeu* (Matei 4, 11). *A flămânzit* (Matei 4, 2), *dar a săturat mii* (Matei 14, 20—21), *căci este pâinea de viață dătătoare și cerească* (Ioan 8, 11) (Cuv. X, p. 19)».

6.

ÎNOMENIREA FIULUI LUI DUMNEZEU — MIJLOC DE ÎNFIERE ȘI ÎNDUMNEZEIRE A OAMENILOR. SPIRIT ȘI MATERIE

Dumnezeu creând prin Cuvântul și Fiul Său Unul-Născut toate (Ioan 1, 3), a creat pe oameni ca chipuri ale Fiului Său, pentru a-și extinde iubirea părintească și la alți fii, dar nu deoființă cu Sine și deci nu printr-o lege intrinsecă, fiindcă aceasta ar relativiza pe Unul-Născut și L-ar supune pe Dumnezeu unei legi, care nu ar mai menține o deosebire între Dumnezeu și lume. Dar voind să dea ființă tuturor formelor de existență, a creat și o ordine materială și pe oamenii compuși din spirit și trup, deci a creat și materia și lumea materială ca un mijloc de unire și de manifestare a iubirii lor, dar dependenți în mod accentuat de voința prin care vrea să-și manifeste iubirea, dar și tăria spirituală.

Căzând oamenii din relația iubitoare cu Tatăl și cu Fiul, prin nemanifestarea tăriei voinței lor față de materie, Fiul cu bunăvoința Tatălui Care a creat pe om după chipul Lui, L-a făcut și pe El om, compus din suflet și materie, dar rămânând și Dumnezeu, ca să facă nepieritoare unirea umanului compus din suflet și materie cu Dumnezeirea.

Faptul acesta, având la bază constituția omului din spirit și materie, arată că materia nu este inaptă de-a fi formată prin spirit ca o sumă de organe prin care să se manifeste bogăția de activități ale spiritului. Dar omul fiind creat ca o astfel de compoziție prin Fiul lui Dumnezeu, se poate face și El om, adică și-a putut să-și facă El însuși materia, prin sufletul asumat, un trup constituit de organe prin care

să se manifeste El Însuși ca Dumnezeu și pe care să-L elibereze de moartea sub care a căzut prin păcat, ca slăbire a spiritului și ca să-L facă organul unei vieți nemuritoare și deplin îndumnezeită. Aceasta înseamnă că materia nu e creată de Dumnezeu ca o formă de existență incapabilă de-a fi făcută organ deplin adecvat al ipostasului dumnezeiesc și deci al însăși Treimii dumnezeiești.

Dar ca să facem mai ușor de acceptat această supremă taină, e bine să stăruim puțin asupra tainei prin care spiritul omenesc, creat după chipul Fiului lui Dumnezeu, poate da materiei o formă de trup capabil să fie organ al funcțiilor lui multiple. Aceasta înseamnă că materia nu e creată ca o masă condamnată să rămână amorfă, sau de-o unică formă. O rugăciune bisericească, pe care o vom reda mai târziu, ne va vorbi despre rolul Duhului Sfânt în formarea universului format din aștrii care se arată oamenilor de pe pământ ca lumină, prin starea aprinsă în care se manifestă materia unora din ei. Faptul că întreg universul material cu ordinea lui armonioasă, a fost creat și e susținut de Dumnezeu, deci prin Duhul Său cel Sfânt, ni-l spun adeseori și Psalmii : **«Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria»** (Ps. 118, 1). Pe larg descrie minunata lucrare a lui Dumnezeu în univers, de ex. Ps. 135. Dar și la începutul Genezei ni se spune că Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor, sau a universului și toate le-a organizat Dumnezeu după treptele în care cele superioare se puteau folosi de cele inferioare, prin Cuvântul Său, de care e nedespărțit Duhul Său.

Aceasta înseamnă că chiar în materie sunt niște puteri care pot fi folosite pentru organizarea armonioasă a universului de către Dumnezeu pentru folosirea proprie de către spiritul omenesc. În acest sens spune Sf. Apostol Pavel că rațiunile dumnezeiești se văd în univers și de ele s-a folosit Dumnezeu chiar în facerea sau organizarea lumii. **«Cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la facerea lumii, înțe-**

legându-se din făpturi, se văd adică veșnica Lui putere și Dumnezeire». (Rom. 1, 20).

Înțelepciunea lui Dumnezeu imprimată în univers a cunoscut-o Sfânta Scriptură înainte cu mii de ani. Dar știința nu va putea vedea curând această înțelepciune în cele materiale. Elinii socoteau că materia e o masă uniformă, compusă din atomi identici. De-abia chimia mai nouă a văzut numărul variat de atomi și moleculele variate în care se compun prin energiile ce-i atrag. Iar fizica mai nouă a descoperit forțele variate aflate în materie : mișcarea, electricitatea, căldura, energia din atomi. Căci cum s-ar fi produs din atomi uniformă, bogăția de ierburi și de flori, în care Mântuitorul Însuși vede lucrarea înțeleaptă a lui Dumnezeu? *«Iar de îmbrăcăminte de ce vă îngrijiți? Luați aminte la crini cum cresc... Nici Solomon, în toată slava lui, nu s-a îmbrăcat ca unul dintre ei»* (Matei, 6, 28—29).

Astronomia mai nouă a descoperit mare număr de corpuri cerești, constituit de mari unități planetare, toate mișcându-se unele în jurul altora deci atrase între ele, dar într-un fel care le menține distincte. E legea gravitației, descoperită prima dată de Newton. Iar Planck a stabilit prin teoria quantică mărginirea ordinei materiale.

Dar e o minune la fel de mare că din mulțimea variată de molecule sunt organizate organele variate ale trupului : inima, plămânii, stomacul, organele simțirilor, toate legate între ele într-un trup și servind scopurilor conștiente ale subiectului uman. Și prin toate se manifestă unitatea conștientă a aceluiași subiect.

Cine poate explica această posibilitate a materiei de a fi organizată atât de variat și de a putea servi ca mijloc de manifestare a varietății faptelor gândite, voite și simțite ale sufletului omenesc ? Tot Dumnezeu trebuie să fie prezent cu lucrarea Lui și în această legătură dintre sufletul omenesc și materia atât de minunat și de corespunzător cu ele organi-

zată a trupului. Ce mare taină în puterea sufletului de a pune înțelesuri în ochii organizați pentru aceasta: de a exprima voința sa prin glasul construit din organele gurii, etc.

De ce n-ar putea atunci și Fiul lui Dumnezeu, care a creat pe om după chipul Lui, să organizeze și să folosească într-un mod și mai intim, și mai direct pentru El, materia într-un trup propriu ? Căci de unde ar avea sufletul capacitatea de a organiza atât de complex și de unitar materia în organele trupului ce se întregesc, dacă nu din bogăția armonioasă a rațiunilor Logosului dumnezeiesc ?

Poate fi dintr-o întâmplare, lipsită de conștiința unui sens și scop, întregirea existenței inimii cu plămânii, cu stomacul, cu ficatul, și aceasta pentru a susține viața conștientă a sufletului în trup și în cadrul universului întreg ? Nu se dovedește în aceasta o raționalitate superioară voită, care a cugetat și a organizat întreaga realitate a lumii, având pe om ca centru conștient al ei, îndreptat prin aspirația lui spre legătura cu Creatorul mai presus de lume ?

O mare și minunată taină se arată și în faptul că sufletul simte și el durerile (și plăcerile) produse de înțepături, de lovituri, sau plăcerea mângâierilor, a mâncărurilor și a odihnei prin trupul material.

Fiul lui Dumnezeu făcându-Se Subiect al trupului, și-a putut însuși într-un anumit fel durerile suferite cu trupul Său, culminate prin cuiele bătute în el prin răstignire. Căci nu cred că am putea spune că ipostasul Cel Unul al lui Hristos stătea cu o parte a Lui nepăsător, la durerile ce le pătimea. Și astfel a putut ridica materia trupului deasupra morții, a putut simți El Însuși bucuria transparenței Lui prin trupul înviat. Din bunătatea lui Dumnezeu nu lipsește mila. Iar mila nu e fără o simțire. Așa cum mama simte în suflet durerea pentru chinurile copilului, există o simțire a milei pentru oameni și în Dumnezeu. Fiul Lui își trăiește rolul de

«Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii» (Ioan I, 29), ce suferă jertfa în locul oamenilor pentru păcatelor lor, ca să-i elibereze de ele, și cu siguranță că nici Tatăl nu stă nepăsător la această durere a Fiului Său.

Desigur, Fiul lui Dumnezeu nu și-a organizat El Însuși prin suflet trupul Lui din materie și n-a manifestat prin acest trup faptele omenești unite cu cele dumnezeiești și primele ridicate la puritatea deplină prin ultimele, în mod silit, ci a făcut acestea și săvârșea minunile în care se manifesta prin faptele trupului cu precădere lucrările dumnezeiești, prin voia Sa. Dar faptul că și-a putut organiza cu voia Sa un trup omenesc și lucra prin cele omnești ale Lui, în mod curat și minunat cele dumnezeiești, prin mijlocirea unor fapte trupești, arată că a creat El Însuși pe om cu trupul lui material, și deci materia întreagă în stare de-a fi însușită și folosită ca mediu de manifestare a Persoanei lui dumnezeiești. Și ridică pe oameni la calitatea de fii prin har ai Tatălui ceresc, prin faptul că era El însuși Fiul Unul-Născut al Tatălui ceresc. Dacă n-ar fi deci un Dumnezeu treimic, un Dumnezeu care e Tată, Fiu și Duh Sfânt, nu s-ar fi putut face aceasta. Ridicarea omului din închisoarea naturii sale, e posibilă datorită faptului că există un Dumnezeu al Treimii, ca să nu se reducă totul la o esență a lumii acesteia, supusă unor legi de origine inexplicabilă.

Pentru om însă materia trupului fiind înzestrată cu o sensibilitate, poate reprezenta și un prilej de sensibilitate plăcută, deci o atracție contrară bucuriei spiritului de Dumnezeu, care e Spirit pur. Numai o întărire a legăturii spiritului uman cu Dumnezeu poate să facă și din trup un mijloc de bucurie spirituală curată. Aceasta a făcut-o Fiul lui Dumnezeu, Spiritul divin întărind legătura spiritului uman cu El. Iar putința acestei căderi a omului de la stăruirea în iubirea lui Dumnezeu nu poate fi văzută într-o neputință a lui Dumnezeu de a-l face pe om incapabil de ea. Aceasta e făcută

posibilă pe de o parte din mărginirea de nemărginire, cu setea de-a crede că o poate dezvolta din sine și din univers. Astfel omul slăbind în stăpânirea materiei, de către spirit, materia trupului intră într-un proces de descompunere, ajungând la moarte. Fiul lui Dumnezeu luând trupul, își însușește suferințele la care e supus trupul omului, dar răbdându-le fără să se despartă de Dumnezeu, face din răbdarea lor, inclusiv a morții, o formă de manifestare a puterii spiritului și prin aceasta poate ridica trupul din moarte. El ia astfel urmările păcatelor noastre, suferă pentru ele până și moartea, dar învinge această slăbiciune a materiei, inclusiv moartea. Astfel se împlinește mărginirea cu setea de nemărginire a omului, în voia lui Dumnezeu de-a crea toate formele de existență — deci și cea compusă între spirit și materie — pentru a le atrage pe toate în spiritualitatea Sa. Dumnezeu voiește să se vadă frumusețea iubirii sufletului creat față de El, datorată primirii puterii dumnezeiești în el, și în formele și simțirile arătate în materie.

Dar și calitatea Fiului de Cuvânt ne poate deschide unele înțelesuri ale înălțării omului, aduse de întruparea Lui. Expresia Sf. Evanghelist Ioan: **«La început era Cuvântul»**, înseamnă nu numai că Fiul lui Dumnezeu e fără de început, și Persoană dumnezeiască asemenea Tatălui, în dialog iubitor cu Tatăl, ci și că El este înainte de tot ce are un început și că toate cele ce au un început, au venit la existență prin El și că toate sunt orgainzate după un cuvânt sau o rațiune a Lui aflându-se toate într-o armonie cum sunt rațiunile lor din El; dar și că El ca Cuvânt al Tatălui este angajat într-un răspuns etern iubitor față de Tatăl și ca atare angajează și pe oamenii creați ca cuvinte sau prin cuvintele lor; angajează după chipul Lui împreună cu El față de Tatăl. Și de aceea, când ei își slăbesc acest angajament față de Tatăl, se face El Însuși și om, deplin angajat față de Tatăl, ca să le comunice și lor această angajare.

El Însuşi trăieşte în Sine puternic, ca Fiu dumnezeiesc, angajarea perfectă faţă de Tatăl şi o întipăreşte aceasta şi umanităţii Sale ; iar din ea se întinde şi la ceilalţi oameni care cred în El ca în Fiul lui Dumnezeu. Aşa sunt atraşi şi oamenii în relaţia iubitoare a Treimii. Dar fiind atraşi în angajarea Fiului faţă de Tatăl, sunt uniţi şi între ei. Căci aşa cum Fiul trăieşte în Sine cererea de angajare a Tatălui, care implică asigurarea preţuirii şi iubirii Lui şi răspunsul angajator sau asigurator al iubirii Sale, extinde cererea de angajare şi a oamenilor, ceea ce înseamnă asigurări reciproce ale iubirii. Deci înseamnă că fiecare are în cuvântul său o cerere, implicând şi o asigurare a iubirii Sale de angajare iubitoare faţă de altul şi trebuinţa răspunsului angajant al celuilalt, bazat fiecare pe trăirea de către Fiul întrupat, a cererii de angajare a Lui din partea Tatălui ca asigurare a iubirii Lui şi pe răspunsul asigurator al Lui, extins şi în umanitatea Lui. Fără relaţia interpersonală n-ar exista această cerere de angajare şi răspunsul la ea prin asigurarea proprie. Iar supremul izvor al acestei cereri angajatoare şi răspunsul angajator este în Treime. Treimea este existenţa supremei asigurări a iubirii, asigurare pornind de la Tatăl şi răspunzând prin Fiul.

7.

SFÂNTA TREIME, IUBIREA DESĂVÂRȘITĂ ÎN SINE ȘI MÂNTUITOARE A NOASTRĂ

Dacă iubirea între Tatăl suprem și numai Tată al unui unic Fiu ni se descoperă în cea mai înaltă iubire, fără început și fără sfârșit, iubirea aceasta se arată desăvârșită, existând tot din eternitate și o altă Persoană, către care se îndreaptă iubirea dintre Tatăl și Fiul și care, la rândul Ei, se bucură cu fiecare din Ei de celălalt. Simplul fapt că e o altă Persoană decât cele două aflate în relație de Eu-Tu poate aduce o notă nouă, sporită în iubirea dintre cele două, primind într-o nouă evidență, importanța ei. Desigur, s-ar putea spune ca Tatăl fiind infinit și Fiul infinit, nu mai e lipsă de o altă Persoană pentru a aduce ceva nou în iubirea unuia față de celălalt. Dar cu judecata aceasta s-ar putea afirma și că o singură Persoană dumnezeiască își este suficientă în infinitatea ei pentru fericirea proprie. Dar dacă infinitatea unei Persoane cere pentru iubirea care dă fericire și o altă Persoană de ce n-ar cere infinitatea iubirii lor, care e primul mod de iubire, și o altă Persoană care aduce un mod nou de iubire, sporindu-l pe primul cu toată infinitatea lui. Nu infinitatea în sine dă bucuria iubirii, ci reprezentarea ei de către o altă persoană decât cea proprie. Unde lipsește conștiința, lipsește bucuria. Dar bucuria reală o dă altă conștiință atentă la ea. Și vedem chiar în noi, care suntem după chipul dumnezeiesc, că un altul decât eu și tu ne aduce un mod nou și sporit de iubire și deci de bucurie. Iubirea între eu-tu, chiar în planul infinit, vrea să se extindă spre altă persoană, sau bucuria unuia de altul sporește când e însoțită de bucuria unui al treilea,

sau când bucuria celor doi trăiește bucuria comună de un al treilea. Poate în acest sens, Sf. Atanasie al Alexandriei a spus : *«Iar Domnul a spus că Duhul este Duh al Adevărului și Mângâietor : prin aceasta a arătat că în Duhul este Treimea desăvârșită»* (Epist. I către Serapion ; P.G. 26, col. 589) *. În acest sens, Sf. Grigorie Palama precizează că această calitate de Duh al Adevărului și al Înțelepciunii — și am putea adăuga că și calitatea de Mângâietor — nu o îndeplinește Duhul numai pentru oameni, continuând lucrarea Fiului, ci : «De El se folosește și Cuvântul și Fiul preaiubit al Tatălui față de Născător, dar ca avându-L împreună ieșit din Tatăl și odihnindu-Se în El prin unitatea firii». Dar să dăm tot textul din care am luat acest citat, pentru a vedea cum Sf. Grigorie de Nazianz vede pe Duhul ca Cel ce este necesar pentru plenitudinea iubirii și a bucuriei în Dumnezeu, sau ca să vedem că două Persoane nu epuizează toată posibilitatea iubirii, ci e nevoie și de a treia, care e și ea nu numai într-o legătură, ci chiar într-o unire, sau într-o unitate cu cele două.

Trăim acest fapt și noi oamenii, chiar prin necesitatea limbii de-a adăuga la **eu-tu,** un **el.** Nu putem să uităm de un **el,** aflându-ne în relație de **eu-tu.** Poate cu cât ne iubim mai mult cu altul, simțim și iubirea față de el ; sau invers : cu cât trăim doi inși, legați ca **eu-tu,** pe un al treilea mai mult, cu atât ne iubim și unul pe altul. Noi simțim trebuința să fim iubiți de al treilea și să iubim pe al treilea, și cu cât îl iubim mai mult împreună, cu atât ne iubim și noi mai mult.

Teologul rus P. Florensky numește în felul următor adevărul despre numărul trei : *«Voi fi întrebat : de ce există tocmai trei ipostasuri ? Eu vorbesc de numărul «trei» ca de unul imanent adevărului, inseparabil de el, eu nu pot exista în afara relației cu tine și tu în afara relației unui orizont care ne confirmă, ...Numai în unitatea celor trei primește fiecare o unitate absolută. În afară de trei nu există confirmare*

(în adevăr), *nu există subiect al adevărului (Der Pfeiler und die Grundfeste der Warheit,* 4 Briefn in «Ostlichhes christentum» II, München, 1925, p. 36).

Dacă am fi numai doi, am simţi că ne-ar lipsi ceva din realitate. Chiar fiinţa divină trebuie să se trăiască în deplină mulţumire, în relaţie de trei conştiinţe personale.

Eu nu vreau să fiu iubit numai de unul (de tu), oricât ar fi de infinit, ci vreau să fie însoţit în iubirea Lui faţă de mine şi de un al treilea (de un el) ; şi tu al meu voieşti la fel, să am şi pe altul care te iubeşte împreună cu mine. Dar şi cel de-al treilea vrea să ne vadă uniţi în iubirea faţă de el, sau în iubirea lui de noi. Infinitatea esenţei unei Persoane nu mă mulţumeşte prin iubirea ei. Simt că aceasta nu e toată (iubirea) realitatea. Iubirea are drept bază conştiinţa unei alte persoane. De ea văd condiţionată iubirea ei, precum ea vede în conştiinţa mea iubirea mea. Conştiinţele proprii a două persoane sunt subiectele care dau şi primesc iubirea.

Iar la Dumnezeu, dată fiind infinitatea persoanelor, ajunge un singur El care să completeze iubirea ce o aştept şi care să ne mulţumească cu iubirea ce ne-o arată.

Dar al treilea în Dumnezeu nu poate fi ca al doilea, deci Fiu. Aceasta ar arăta pe Fiul neatrăgând iubirea integrală a Tatălui. Ci trebuie să fie o Persoană de altă categorie, care chiar prin felul în care îşi primeşte subsistenţa de la Tatăl, arată făcând pe Tatăl să iubească deplin pe Fiul Însuşi şi pe Fiul să iubească pe Tatăl Însuşi. Astfel Duhul uneşte şi mai mult pe Tatăl şi pe Fiul, ceea ce-L face să fie şi El iubit de amândoi şi El să-I iubească pe amândoi, dar arătând iubirea Lui deosebită faţă de fiecare în raport cu iubirea lor, între ei, şi a fiecăruia din Ei faţă de El, deosebită. El face pe Fiul şi mai iubit de Tatăl şi pe Tatăl şi mai iubit de Fiul. De aceea şi Tatăl nu-L iubeşte pe Fiul în Duhul şi pe Duhul decât în Fiul şi deci pe noi ca fii duhovniceşti şi Fiul ca Fraţi duhovniceşti.

Duhul îi întărește în unitate prin iubirea Lui și Ei se întăresc în unitate prin iubirea față de El. Nu se trece dincolo de iubirea între Tatăl și Fiul prin Duhul. Sau Fiul e văzut în Duhul, și invers, ca să fie văzut așa după ce se va întrupa Fiul și în noi. Sf. Grigorie de Nazianz spune: «*Treime desăvârșită, din Trei desăvârșiți*».

Fiecare cuprinde și descoperă adeseori nu Eul său, ci pe ceilalți. De aceea în fiecare ipostas se pot vedea celelalte. «*Vezi, prin urmare,* zice Sf. Vasile cel Mare, *că uneori Tatăl descoperă pe Fiul, alteori Fiul pe Tatăl. Deci toată Dumnezeirea ți se arată uneori în Tatăl, alteori în Fiul și în Duhul*» (Contra lui Eunomiu, cartea VI; P.G. 29, 756).

De aceea până ce Fiul este pe pământ, Duhul Îl arată mai mult pe El, iar după ce învie și se înalță Fiul, arată El mai mult pe Duhul, sau Duhul Îl descoperă sub un acoperământ simțit ca atare, făcând pe Fiul chiar mai simțit și mai eficient în lucrarea Lui.

«Căci monada mișcându-se din pricina bogăției ei, dar depășindu-se doimea (fiindcă e mai presus de materie și formă din care sunt corpurile), se hotărnicește ca Treime (căci aceasta este prima care depășește doimea), ca să nu fie Dumnezeirea nici strâmtă, nici să se reverse la nesfârșit» (*Oratio de Pace*, P.G. 35, 1160 D).

În cele trei Persoane dumnezeiești este pluralitatea în unitate, sau iubirea deplină, realizată în amândouă formele; relație între Persoane, dar trăită în unitate deplină. În cele trei e totul în relație directă, căci Duhul e mereu în Tatăl și Fiul. Dacă ar fi patru, n-ar fi totul în această relație directă neîncetată. Ar rămânea mereu un El exterior. S-ar vedea că cineva rămâne mereu afară. În două Persoane, iarăși s-ar vedea că nu e totul. Că ceva lipsește. În Dumnezeu Trei e totul.

Duhul reprezintă întoarcerea Dumnezeirii în Sine, așa zicând readunarea Ei pe planul modului de existență în co-

muniune personală. Fără să anuleze acest mod Dumnezeirea se arată prin Duhul ca structură, ca matcă interpersonală a Dumnezeirii infinite, evitând atât lipsa de «generozitate» a ființei încuiate ermetic în întunericul existenței impersonale, cât și dezordinea pluralității infinite ca număr. Atât primul fapt, cât și cel de-al doilea ar umplea totul de o esență neliberă, panteistă, neiubitoare, incapabilă de creație, supusă unor legi oarbe, lipsită de sens.

După înălțarea Fiului, când oamenii nu-L pot vedea nici în spațiu mărginit, nici pretutindeni, aflându-Se în Duhul care poate fi prezent pretutindeni, poate fi și Hristos prin El.

Duhul iradiază pretutindeni din trupul înviat al lui Hristos. (La Sf. Vasile, *cum lucrează Duhul în toți).*

Vom vedea în alt capitol cum Duhul ne pune pe fiecare în legătură cu Hristos, dar și Hristos în legătură cu Duhul. E forma activării practice sau a prelungirii în noi a ceea ce a făcut Hristos pentru noi în curățirea de patimi, chiar prin pătimire, și în înaintarea spre înviere, deci spre spiritualizarea trupului. Această legătură între lucrarea lui Hristos și a Duhului se arată chiar în felul venirii la subsistență a Duhului prin purcederea din Tatăl spre a se odihni în Fiul.

8.

PURCEDEREA DUHULUI SFÂNT DIN TATĂL ȘI ODIHNA LUI ÎN FIUL, TEMEI AL IUBIRII DESĂVÂRȘITE ÎNTRE TATĂL ȘI FIUL ȘI A ÎNFIERII NOASTRE PRIN DUHUL

Iisus Hristos spune de Duhul Sfânt că purcede din Tatăl și El Îl va trimite celor ce cred în El (Ioan 15, 26). De aceea și în Simbolul niceo-constantinopolitan Biserica a spus despre El : «care din Tatăl purcede». Părinții au ținut să accentueze că purcederea Duhului din Tatăl este altceva decât nașterea Fiului, dar n-au voit să precizeze în ce constă ea. Sf. Grigorie de Nazianz spune : *«Deci ce este purcederea? Spune-mi tu, ce este nenașterea Tatălui și eu îți voi explica ce este nașterea Fiului și purcederea Duhului. Și vom delira amândoi tinzând a străbate tainele dumnezeiești»* (A cincea Cuvântare teologică ; Despre Sfântul Duh, cap. 8). «Ce-i lipsește, zic ei, Duhului pentru a fi Fiu ? Căci dacă nu i-ar fi lipsit ceva, ar fi fost Fiu. Noi spunem că nu-i lipsește. Căci Dumnezeu nu are lipsuri. Dar este o deosebire de arătare, ca să spunem așa, sau de relație întreolaltă. Și aceasta a produs și o deosebire de nume» (Op. cit., cap. 9).

Dar exemplificînd deosebirea între nașterea Fiului din Tatăl și purcederea Duhului, cu deosebirea între luarea Evei din Adam și nașterea lui Set, tot Sf. Grigorie de Nazianz spune : *«Nu se spune că unul e născut din ei* (Adam și Eva), *iar altul vine în alt mod la existență? Dar cum? Eva și Set nu vin din același Adam? Din care altul? Și sunt amândoi născuți? Nicidecum. Dar ce sunt ei? Eva e luată din Adam, iar Set e născut. Și totuși amândoi sunt oameni identici întreolaltă. Căci sunt oameni. Nimenea nu va nega. Vei înceta*

deci să lupți împotriva Duhului afirmând sau că e numai decât născut, sau că nu e nici deoființă, nici Dumnezeu» (Cuv. 31 din cele 5 Cuvântări teologice, cap. 11).

Dar tot Părinții au ținut să accentueze că Duhul purcezând din Tatăl, se odihnește în Fiul. Sf. Grigorie Palama bazându-se pe mărturia Sfântului Ioan Botezătorul, că a văzut pe Duhul pogorându-Se din cer, «și rămânând peste Fiul», spune că aceasta e o dovadă că și înainte de întruparea Fiului, Duhul se odihnește peste El. Și el arată și pe Sf. Ioan Damaschin cugetând astfel. Căci după ce amintește locul din Evanghelia după Ioan 1, 33, Sf. Grigorie Palama continuă : *«Și ca să nu socotească cineva că acestea s-au scris și s-au săvârșit pentru întruparea Fiului, să ascultăm pe dumnezeiescul Damaschin, care scrie în al 8-lea din capetele dogmatice : «Credem și în Sfântul Duh, care din Tatăl purcede și în Fiul se odihnește»* (La Iosif Vrienie, Cuvinte douăzeci și patru pentru purcederea Sfântului Duh, Cuv. I, p. 80—81).

Această «odihnă» a Duhului în Fiul pune într-o legătură pe Duhul și cu Fiul, legătură pe care catolicismul a socotit în mod greșit că o poate afirma identificând purcederea Duhului din Tatăl, cu purcederea din Fiul, ca dintr-un singur principiu (tanquam ex uno principio), ceea ce șterge în acest act deosebirea între Tatăl și Fiul, considerând-o ca un act al ființei lor comune, nu ca un act care menține pe Tatăl ca Persoană deosebită de Fiul.

«Odihna» Duhului purces din Tatăl peste Fiul o socotește Sf. Grigorie Palama ca dovedind iubirea Lui față de Fiul. Duhul e trimis de Tatăl peste Fiul ca o faptă a iubirii Lui față de Fiul. Căci îi place Tatălui Însuși să se odihnească peste Fiul prin Duhul purces spre El. Dar Fiul nu rămâne pasiv sau nepăsător în această atenție iubitoare a Tatălui față de El. El e bucuros că Tatăl trimite Duhul Său spre El și-și arată, primindu-L, și bucuria Lui față de Tatăl.

Sf. Grigorie Palama spune de fapt următoarele : *«Și Însuși Cuvântul prea iubit și Fiul lui Dumnezeu se întoarce spre Născătorul prin Duhul Sfânt, ca iubire, și are Duhul*

Sfânt din Tatăl, și odihnindu-Se împreună cu El în Sine» (În traducerea Arhim. Ciprian Kern, Antropologia Sf. Grigorie Palama, Paris, Ymca Press, p. 356).

A-i arăta cuiva iubirea ta direct, e o bucurie pentru acela. Dar a-i comunica și participarea altuia la iubirea sa, e o bucurie și mai mare pentru acela. Dacă Tatăl este originea Fiului, prin faptul că gândindu-Se pe Sine, își naște un chip al Său, numai El poate fi și originea iubirii față de Fiul și a Fiului față de El, prin faptul că gândindu-Se pe Sine ca Tată iubitor al Fiului, face să se vadă pe Sine ca o altă Persoană prin care își arată iubirea Sa față de chipul Său. Fiul nu poate rămânea decât Fiu și în această relație de iubire și de bucurie ce există între Tatăl și Fiul din eternitate. În acest sens Sf. Grigore Palama spune : *«Iar acest Duh al Cuvântului suprem este ca o iubire negrăită a Născătorului față de Cuvântul născut în mod negrăit. Dè El se folosește și Cuvântul și Fiul prea iubit al Tatălui față de Născătorul Lui, dar avându-L ca împreună ieșit din Tatăl și odihnindu-Se în El prin unitatea firii.. Pe Acesta Fiul Îl are și El ca Duh al Adevărului și al Înțelepciunii și al Cuvântului și prin El se bucură împreună cu Tatăl, care se bucură de el»* (Arhim. Ciprian Kern, op. cit.).

Prin purcederea Duhului nu se constituie de către Tatăl o Persoană ca țintă proprie a Sa, spre a fi și Tatăl o țintă a Duhului, ci Duhul se constituie ca legătură iubitoare desăvârșită între Tatăl și Fiul. Duhul e trimis spre Fiul ca Persoană împreună iubitoare a Fiului de către Tatăl, ca să fie drept urmare o Persoană împreună iubitoare a Tatălui cu Fiul. Aceasta se arată spunându-se că Duhul purcezând din Tatăl, *«se odihnește peste Fiul, sau strălucește din Fiul»* (Grigorie Cipriotul, Patriarhul Constantinopolei, 1283—1289 ; P.G. 142, col. 240, 242, 257, 260, 267, 286). Prin această strălucire, Duhul arată (pune în desăvârșita evidență) Fiului pe Tatăl și Tatălui pe Fiul.

E o reciprocitate, în care Tatăl nu încetează să se arate ca Tată și Fiul ca Fiu (Iosif Vrienie, Cuvinte 24 pentru purcederea Sfântului Duh, Buzău, 1832).

Dar aceasta nu înseamnă că Duhul e mai puțin Persoană ca Tatăl și ca Fiul. El nu e numai o simțire a Tatălui, care Îl purcede, și o simțire a Fiului. Tatăl își arată iubirea desăvârșită față de Fiul, având bucuria de o altă Persoană purceasă din ea, împreună iubitoare cu El față de Fiul. Și acest rol Îl primește Duhul și în Fiul. Acest rol de împreună iubitor al Duhului cu Tatăl și cu Fiul, se arată și în faptul că Duhul nu e numit niciodată singur, ca iubitor, cum e numit Tatăl față de Fiul, și invers. Aceasta se arată și în faptul că noi spunem că iubim pe Tatăl, sau pe Fiul, sau pe amândoi prin Duhul, dar nu că iubim pe Duhul prin Tatăl sau prin Fiul ; și mai spunem că Fiul sau Tatăl ne dau pe Duhul, nu invers.

Dar pe Duhul nu-L mai naște Tatăl ca Fiu aparte, căci atunci nu L-ar mai referi la Fiul, ci Duhul ar lua o poziție independentă. Pe Duhul Îl referă Tatăl la Fiul Său unic, ca evidențiere a iubirii Lui absolute față de acest unic Fiu.

Nu e corect nici a socoti că Duhul este purces de Tatăl pentru că este Născut Fiul, că nici Fiul e născut pentru a fi purces Duhul peste El. De aceea spune Sf. Grigorie de Nazianz în Cuvântul teologic 31, că Fiul și Duhul Sfânt sunt uniți, nu numai prin fire, ci și prin faptul că Fiul e născut și Duhul purces de Același Tată. Iar deosebirea între Fiul și Duhul e numai că Unul e Născut, iar Duhul purces. Dar e firesc să se amintească întâi de nașterea Fiului, ca să se poată spune apoi că peste Fiul născut se odihnește Duhul purces. Dar totuși Duhul e purces pentru a se odihni peste Fiul și Fiul e născut de Tatăl, pentru că voiește să aibă pe Cel peste Care vrea să se odihnească Duhul Lui.

Duhul nu e un al Treilea, nici în sensul de un alt Născut, nici în sensul de un El, care se află închis în relația dintre ei. Duhul e în Tatăl care iubește pe Fiul ca o Persoană ce se bucură împreună cu El de Fiul și se odihnește pornind din Tatăl în Fiul, ca o Persoană care se bucură și El împreună cu Fiul de Tatăl, dar ca un Fiu față de Tatăl, nu ca un alt Tată. În acest caz n-ar mai vedea pe Tatăl ca Tată. Duhul

trăiește iubirea între Tatăl și Fiul, menținând calitatea lor distinctă de Tată și Fiu. Tatăl este împreună cu Duhul în iubirea Fiului, și Fiul este și El, datorită faptului că are pe Duhul de la Tatăl, împreună iubitor ca Duh al Tatălui. Dacă Tatăl purcede pe Duhul pentru a spori bucuria Lui față de Fiul și Fiul se naște din voința Tatălui de-a se bucura de El împreună cu Duhul. Faptul de-a folosi Tatăl și pe Duhul pentru iubirea dintre ei arată și mai mult iubirea între ei și unirea lor.

«Vezi, spune Tatăl, Fiului, cât Te iubesc de mult pe Tine, având și pe Duhul care se bucură împreună cu Mine, de Tine ?» Și Fiul răspunde : «Privește și Tu cum mă mulțumesc de această împreună iubire a Mea de către Tine, împreună cu Duhul. Pot să Te iubesc și Eu ca Fiu, împreună cu Duhul dăruit Mie de Tine, pe Tine, nu singur, ci împreună cu El».

Tatăl și Fiul se unesc mai mult ca Tată și Fiu prin Duhul, sunt Trei Persoane, dar a treia nu stă la o parte de cei doi, ci Îi unește pe amândoi, sau este în fiecare, unindu-I, dar și întărindu-I în calitatea lor distinctă, chiar și când vorbesc cu noi. Însă aceasta nu-L oprește pe Duhul să ne vorbească și El însuși și nouă și să ne inspire să vorbim cu Tatăl și cu Fiul, mai ales să ne rugăm lor. Iisus le spune ucenicilor : «**Încă multe am a vă spune, dar acum nu le puteți purta. Dar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul. Căci nu va vorbi de la Sine, ci câte aude va vorbi și cele viitoare vă va vesti**» (Ioan 16, 12—13). Atât Fiul, cât și Duhul vorbește având-L și pe celălalt în El ; dar și pe Tatăl. De aceea am spus că Duhul nu este un «El» de care vorbesc Tatăl și Fiul, ci fiecare vorbește în mod nedespărțit de ceilalți doi. Nici Tatăl nici Fiul nu vorbesc despre Duhul ca de un al treilea în afară de ei, ci Tatăl are în Sine pe Duhul când vorbește cu Fiul și Fiul pe Duhul când vorbește cu Tatăl, dar și când vorbesc cu noi. Însă aceasta nu-L oprește pe Duhul să ne vorbească și El Însuși nouă și să ne inspire să vorbim cu Tatăl și cu Fiul, mai ales să ne

rugăm lor. Iisus le spune ucenicilor: **«Încă multe am a vă spune, dar acum nu le puteți purta. Dar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul. Căci nu va vorbi de la Sine, ci câte aude va vorbi și cele viitoare vă va vesti»** (Ioan 16, 12—13). Atât Fiul, cât și Duhul vorbește avându-L fiecare pe celălalt; dar și pe Tatăl. De aceea am spus că Duhul nu este un «El» de care vorbea Tatăl și Fiul, ci fiecare vorbește în mod nedespărțit de ceilalți doi.

Toți trei sunt neîncetat uniți. Tatăl unește pe Fiul și Duhul Sfânt ca origine a ambilor, a unuia prin naștere, a celuilalt prin purcedere spre Fiul, sau Fiul e unit cu Tatăl prin faptul că e născut de Tatăl și are pe Duhul purces de la Tatăl odihnind peste El. Duhul este unit cu Tatăl prin faptul că e purces din El și cu Fiul, prin faptul că se odihnește peste El. Fiecare din cele trei Persoane dumnezeiești este unită cu Celelalte două nu numai prin firea lor comună, ci și prin proprietățile lor personale. Duhul este numit și Duh al Tatălui și Duh al Fiului: al Tatălui ca purcezător al Lui spre Fiul înspre care purcede. Dar Tatăl nu este numit Tată al Duhului, în sensul că are ceva de la Duhul, nici Fiul nu este al Duhului, ca având ceva din existență de la El, dar Duhul este numit atât Duh al Tatălui, cât și al Fiului, având existența legată de amândoi. Așa cum Fiul este al Tatălui, Duhul este al Lui pentru că se odihnește în El. Duhul este al Tatălui și al Fiului în sensul că în existența lor se împlinește Treimea. Fiecare unește pe ceilalți doi, dar numai în Duhul se desăvârșește Treimea ca existență și prin aceasta este Cel ce duce la o ultimă unitate pe Tatăl și Fiul.

Numai prin Duhul, Tatăl își arată toată iubirea față de Fiul și numai prin Duhul, Fiul își arată toată iubirea față de Tatăl. Numai prin Duhul, Tatăl își activează toată iubirea de Tată față de Fiul și Fiul la fel.

Purcederea Duhului din Tatăl spre Fiul și strălucirea Lui din Fiul spre Tatăl, se reflectă și în faptul că noi primim pe Duhul de la Tatăl prin Fiul și putem fi făcuți fii iubitori ai Tatălui, ca să răspundem și noi împreună cu Fiul

iubirii Tatălui. Aceasta ne încadrează și pe noi în iubirea dintre Tatăl și Fiul, fiind iubiți de Tatăl ca Fiul Său și iubind și noi pe Tatăl ca Tată al nostru, dar și pe Fiul, ca Frate al nostru în Tatăl, ceea ce face ca și noi să ne **iubim** unii pe alții ca Fii ai aceluiași Tată și frați ai aceluiași Fiu al Tatălui, făcut Frate al nostru prin întrupare. Poate că acest rol se arată în parte și în rolul ce-l are **«el»** în realitatea (relația) dintre **eu** și **tu.** Fiecare îl avem pe acela în noi, împreună iubitor, și astfel iubirea dintre noi este mai mare.

Dar din Fiul nu L-am avea pe Duhul ca Fiu al lui, ci ca Tată al lui nu ne-ar comunica nici nouă pe Duhul ca Duh de fii, și în acest caz n-am avea produsă în noi iubirea de fii ai Tatălui și de Frați ai Fiului.

În Sfânta Scriptură se afirmă adeseori că Iisus Hristos, ca Fiu, ne face prin Duhul Său, fii ai Tatălui ceresc. Astfel, Sf. Apostol Pavel spune: **«Iar când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său... ca să dobândim Puterea. Și pentru că sunteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său, în inimile voastre, care strigă: Avva, Părinte»** (Gal. 4, 4, 5, 6). Deci Duhul susține în Fiul din eternitate dragostea de Fiu față de Tatăl, ca Unul ce purcede din Tatăl cu acest scop, sau pentru această lucrare. De aceea când se face și om, Fiul are și ca om pe Duhul iubirii de la Tatăl, ca să ni-L comunice și nouă. Ceea ce spune în locul amintit din Epistola către Galateni, o spune Sf. Pavel și în Epistola către Romani: **«Căci câți sunt mânați de Duhul lui Dumnezeu, sunt și fii ai lui Dumnezeu. De aceea și câți au primit Duhul înfierii, strigăm prin El: Avva, Părinte !»**. Și ca atare suntem și **«moștenitori ai lui Dumnezeu, împreună cu Hristos»** (Rom. 8, 13, 15, 17). Prin aceasta Hristos ni s-a făcut **«întâiul născut între mulți frați»** (Rom. 8, 29), sau El ni s-a făcut și ca om, purtător al Duhului Său de Fiu al lui Dumnezeu, ca să ni-L transmită și nouă. În felul acesta, Sfântul Duh este Cel ce ne unește și pe noi cu Dumnezeu Tatăl și cu Fiul în această calitate a lor.

Duhul se unește atât de mult cu noi, că simțirea ce-o dă, de-a spune lui Dumnezeu Tată, o trăim ca o simțire a noastră. Dar totuși ne dăm seama că dacă nu s-ar uni Duhul cu noi, dacă n-ar striga și El cu noi lui Dumnezeu : «Avva, Părinte», n-am putea striga și noi înșine. Dar aceasta înseamnă că și în Fiul neîntrupat Duhul Fiului este nu numai al Lui, ci și al Tatălui, adică primit de la Tatăl. Și mai înseamnă că Duhul prin care strigăm : «Avva, Părinte», nu e despărțit nici de Fiul. Fiul întrupat este Cel ce strigă împreună cu noi, întăriți de același Duh : Avva, Părinte. Dar prin Duhul nu spunem Tatălui numai : Avva, Părinte, ci ne și rugăm Tatălui și Fiului, sau și Fiul se roagă odată cu Duhul în noi. Nu putem să ne rugăm singuri lui Dumnezeu Tatăl fără Duhul, deci și fără Fiul. *Dumnezeu, care vrea să ne mântuim prin ajutorul* ce ni-L dă, ne dă și puterea să cerem ajutorul Lui : **«De asemenea și Duhul vine în ajutorul slăbiciunii noastre. Căci nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci însuși Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite»** (Rom. 8, 26—27). Precum unește pe Fiul cu Tatăl, așa ne unește Duhul și pe noi cu Tatăl și cu Fiul, așa de mult, încât nu putem vedea granița între noi și Dumnezeu. Și totuși, rămânem conștienți și de slăbiciunea noastră. Iată cum Duhul nu rămâne pentru Dumnezeu Tatăl și Fiul un «El», nici chiar când se mișcă în noi, ci se face un Eu greu de distins de al nostru, punându-ne și pe noi în relație de eu-Tu cu Dumnezeu.

Această pornire de-a striga și a ne ruga împreună cu Duhul Fiului, sau cu Fiul sălășluit în noi prin Duhul Lui, Tatălui, ne spune Sf. Pavel că nu ne vine și fără o contribuție din partea omului.

Dar în această contribuție arătăm că ne silim și noi să devenim asemenea Fiului cât timp a fost întrupat pe pământ și Fiul vrea după înălțare să parcurgem și noi drumul parcurs de El cu trupul Lui, pentru a ajunge la înviere. Ne atrage prin Duhul tot mai mult spre starea de fii asemenea Lui, chiar dacă nu e văzut de noi, fii ai Tatălui, înviați cu trupul, sau schimbați la față sau îndumnezeiți, asemenea Fiului Său făcut om și înviat.

9.

LUCRAREA FIULUI ÎNTRUPAT ÎN NOI DUPĂ ÎNĂLŢARE PRIN DUHUL DE VIAŢĂ FĂCĂTOR ŞI SFINŢITOR

Fiul înviat şi înălţat lucrează în noi prin Duhul Sfânt pentru a parcurge şi noi drumul spre starea de fii, în care trupul e schimbat la faţă sau îndumnezeit prin Duhul. Hristos Cel înălţat săvârşeşte în noi această lucrare prin Duhul Său, aşa cum a săvârşit-o şi El în umanitatea Sa cât a fost pe pământ. Duhul Lui ne duce spre starea în care a fost dus trupul lui Hristos prin înviere, spre starea de fii schimbaţi la faţă cu trupul, străluminaţi, îndumnezeiţi. Lucrarea aceasta a Fiului înălţat prin Duhul, este o lucrare de viaţă făcătoare şi sfinţitoare. Aceasta nu o poate face Fiul cu oamenii de pe pământ, rămânând El pe pământ, ci numai după ce a ajuns la capătul deplinei pătrunderi a trupului Lui de Duhul de viaţă făcător şi sfinţitor. Lucrarea aceasta sfinţitoare şi de viaţă făcătoare e şi a Fiului şi a Duhului, sau e a Fiului prin Duhul.

Astfel Duhul purcede din Tatăl şi se odihneşte în Fiul, nu numai pentru a arăta deplina unire în dragoste între Tatăl şi Fiul, dragostea Fiului venită de la Tatăl, întorcându-se spre Tatăl, ci pentru a trece şi la oameni dragostea Fiului, al Cărui chip sunt făcuţi oamenii, iar după ce aceştia se despart prin păcat de Dumnezeu, de-a se face Însuşi Fiul om în care lucrează Duhul, ca din El să treacă în oameni.

Această lucrare a Duhului din Fiul e prevestită întâi prin prooroci, pentru a-i întoarce şi pe ei spre Tatăl, sau a-i

atrage și pe oamenii uniți cu Fiul prin credință spre Tatăl, umpluți deplin de Duhul din Fiul.

De aceea Biserica a numit pe Duhul în Simbolul niceo-constantinopolitan nu numai Sfânt și de viață Făcător, ci și cel Care a grăit prin prooroci. Cuvântul neîntrupat a pregătit astfel în prealabil pe oameni pentru lucrarea ce-o va săvârși prin Sine, atât cât va fi pe pământ și apoi în oameni, după ce se va înălța înviat și îndumnezeit cu trupul.

Lucrarea revelatoare comună și complementară a Fiului și a Sfântului Duh are o dezvoltare. Paul Evdochimov vede această dezvoltare ca o alternare a lucrărilor mereu mai vădite ale Duhului și Cuvântului, mai bine zis ale ambilor, arătându-Se când unul, când celălalt mai vădit în această lucrare comună. Duhul Sfânt a pregătit venirea Cuvântului în trup, care va lucra întâi în mod văzut asupra trupului Său, nu fără prezența lucrătoare a Duhului în El, ducând trupul până la înviere, ca apoi să prelungească această împreună lucrare, Hristos nemaivăzut, iar lucrarea Duhului săvârșindu-se mai simțită în înduhovnicirea trupului celor credincioși, spre învierea din viața viitoare. «*Prin spusa proorocilor, tot Vechiul Testament este o Cincizecime preliminară în vederea apariției Fecioarei și a acelui «Fie» al ei*» (L'Esprit Saint dans la tradition ortodoxe, Ed. du Cerf, Paris, 1969, p. 87). Apoi «Cincizecimea apare ca scopul ultim al iconomiei trinitare a mântuirii. Urmând Părinților bisericești se poate chiar spune că Hristos este «Marele Înainte Mergător al Duhului Sfânt» (Op. c. p., 87). Pe de altă parte, Evdochimov observă că Duhul Sfânt și Cuvântul sunt mereu împreună, dar într-o perioadă se află unul pe planul prim, iar în altă perioadă Celălalt. «*În timpul lucrării pământești a lui Hristos, relația oamenilor cu Duhul Sfânt se efectua prin Hristos. Din contră, după Cincizecime, relația cu Hristos se efectuează prin și în Duhul Sfânt. Înălțarea suprimă vizibilitatea istorică a lui Hristos. Dar Cincizecimea restituie lumii prezența interiori-*

zată a lui Hristos și acum Îl revelează nu în față, ci în interiorul ucenicilor Săi» (Op. cit., p. 96).

A fost necesară lucrarea profetică a Duhului Cuvântului neîntrupat, pentru ca oamenii să creadă în El când va veni în trup în chip minunat. Și a fost necesară venirea în trup a Fiului, pentru ca să înfieze cu adevărat prin Dumnezeu umanitatea în trup, ducând-o la înviere. Dar a fost necesară și lucrarea Fiului întrupat și înviat în chip nevăzut prin Duhul Sfânt pentru a face pe oameni să înainteze într-o viață pământească după modelul lui Hristos spre a ajunge la trupul înviat și înduhovnicit, asemenea celui al lui Hristos.

Creștinismul occidental nu dă aproape nici o însemnătate lucrării Duhului Sfânt în oameni după înălțarea lui Hristos sau a lui Hristos cel înălțat prin Duhul Sfânt. Observăm o ruptură între Hristos și Duhul Sfânt. Se afirmă în Hristos separat, un Hristos al discursurilor, nu al harului necreat din Sfintele Taine, al Celui ce unește cu subiectul nostru energia dumnezeiască necreată, sfințitoare, transformatoare, ridicare a credinciosului în alt plan. Ortodoxia e singura care vorbește continuu de lucrarea Duhului Sfânt cel de viață făcător și sfințitor. Cel prin care Hristos ne face fii ai lui Dumnezeu, cu un trup înviat, străluminat, împreună cu toată creația. Pentru ortodocși, nu ajunge oamenilor să fie iertați, numai pentru suprameritele lui Hristos, sau să fie curățiți de păcate doar în viața viitoare printr-o credință în efectul jertfei Lui, ci viața lor crește în sfințenie și creșterea oamenilor în sfințenie după modelul lui Hristos, tinde spre a ajunge la un trup transfigurat asemenea Lui în viața viitoare prin Duhul lui Hristos.

Pentru ortodoxie Dumnezeu își poate însuși umanitatea în mod real, ca mediu de transformare (transfigurare) și normalitate asemenea Dumnezeirii în sfințenie.

Dar pentru aceasta trebuie să ne silim și noi să ducem o viață pe pământ, pe cât se poate după modelul lui Hristos.

Dar și această silință a noastră de viețuire ca fii ai lui Dumnezeu ne este ajutată de Duhul lui Hristos. Ea începe prin nașterea noastră din nou prin Duhul Sfânt, care ni se dă în Botez. Prin aceasta ieșim din moartea spirituală care e una cu alipirea la lumea aceasta socotită ca unica realitate. Duhul ne naște la o viață adevărată în Dumnezeu și ne susține în ea și aceasta e o înaintare în sfințenie.

Mântuitorul promite pe de o parte pe Duhul ce-L va trimite pe seama celor ce vor crede în El, pe de alta le spune că ei trebuie să-L primească prima dată prin Botez, pentru a se naște din nou, deci ca fii ai lui Dumnezeu, încetând să fie robii lumii materiale (Gal. 4, 7—9). El spune lui Nicodim : **«Adevărat, adevărat zic ție, de nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în Împărăția lui Dumnezeu. Ce este născut din trup, trup este ; și ce este născut din Duh, duh este... Trebuie să vă nașteți de sus»** (Ioan 3, 5—6, 7). Dar aceștia se nasc ca fii ai lui Dumnezeu pentru că Fiul lui Dumnezeu cel întrupat se unește cu ei prin Duhul. **«Celor ce L-au primit (pe Cuvântul), care cred în numele Lui le-a dat putere să se facă fii ai lui Dumnezeu»** (Ioan 1, 11). De aceea preotul întreabă pe cel venit să se boteze (sau pe nașul lui) : «Te lepezi de satana ?» și : «Te unești cu Hristos ?» Iar acela răspunde afirmativ la amândouă întrebările. Prin Duhul vine Hristos, sau prin Hristos vine Duhul lui Hristos care S-a înălțat.

Pentru prefacerea pâinii și vinului în trupul și sângele Domnului Hristos este cerută iarăși lucrarea Sfântului Duh : «Încă aducem Ție această slujbă duhovnicească și fără de sânge și Te chemăm, Te rugăm și cu umilință la Tine cădem : Trimite Duhul Tău Cel Sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înainte și fă pâinea aceasta cinstit trupul Hristosului Tău, iar ce este în potirul acesta cinstit sângele Hristosului Tău, prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt». Este în lucrare întreagă Sfânta Treime : Tatăl preface darurile,

dar prin Duhul, și pîinea și vinul nu se pot preface în trupul și sângele lui Hristos, fără să vrea aceasta Hristos Însuși.

Iertarea păcatelor în Taina Spovedaniei iarăși se produce prin Duhul Sfânt. Căci Hristos a suflat și suflă puterea Duhului peste Apostoli și urmașii lor spre iertarea păcatelor (Ioan 20, 22—23). Fiul suflă asupra lor puterea iertării păcatelor, dar puterea aceasta este Sfântul Duh.

Și sfințirea apei, prin care se sfințesc toate cele stropite din ea, are loc prin Duhul Sfânt cerut de la Domnul Hristos : În rugăciunea de sfințire a apei, preotul se adresează Celui ce a venit să aducă tămăduiri oamenilor : «Și acum trimite harul Prea Sfântului și de viață Făcătorului Tău Duh, care sfințește toate, și sfințește apa aceasta». Duhul este puterea suflată de Fiul, care sfințește toate. Duhul purcede pururea din Tatăl, e trimis prin Fiul spre a sfinți toate, a înălța viața oamenilor și când voiește, a tămădui toată boala.

Sfânta Treime întreagă este în lucrare asupra întregii creații, de la Tatăl purcezând Duhul, trecând prin Fiul și realizându-și lucrarea asupra celor cerute, ca să atragă mai ales pe oameni spre calitatea de fii ai Tatălui. Creația e atrasă prin lucrarea pornită din Tatăl, trecută prin Fiul și unificată prin Duhul Sfânt cu umanitatea Fiului spre Tatăl. Umanitatea sfințită prin mișcarea pornită din Tatăl și făcută spre Tatăl asemenea Fiului, fiind încadrată în mișcarea Treimii de la Tatăl spre Fiul și de la Fiul spre Tatăl prin Duhul. Iubirea pornită de la Tatăl spre Fiul prin Duhul și întoarsă iarăși spre El, prinde în cadrul ei și umanitatea.

Dar să insistăm puțin și asupra sensului calității Duhului ca Persoană de viață făcătoare și sfințitoare, deci și asupra efectelor ce le are Duhul asupra oamenilor prin lucrările Lui.

Duhul este de-viață-Făcător, pentru că scoate pe oameni din moartea sufletească, încadrându-i în viața de un conținut tot mai înalt și tot mai bogat pe cei morți sufletește prin căderea în trecătoarele plăceri și prin continua sărăcire produsă

de egoism. De aceea pe când în cântarea întreit sfântă, Tatăl e numit Dumnezeu, Fiul «tare», ca Cel Care a învins moartea răbdând-o, Duhului I se spune «fără de moarte». El ne-a dat prin naşterea prin Botez o viaţă nouă, în sensul de viaţă în continuă creştere spirituală, o viaţă neslăbită de moartea spirituală.

Apostolul Pavel descrie în Epistola către Romani în cuvinte de adânc înţeles viaţa cea nouă a celor ce au primit «Duhul înfierii». El spune că devenind prin Duhul fii ai lui Dumnezeu, ne facem şi moştenitori împreună cu Hristos ca om ai Împărăţiei cerurilor. Însă aceasta înseamnă preamărirea noastră cu Hristos după ce am pătimit împreună cu El : **«Şi dacă suntem fii, suntem şi împreună moştenitori cu Hristos, dacă pătimim împreună cu El, ca împreună cu El să ne şi preamărim. Şi socotesc că pătimirile vremii de acum nu sunt vrednice de mărirea care ni se va descoperi»** (Rom. 8, 17—18).

Dar pătimirea prin care ne pregătim pentru slava vieţii noastre viitoare în Dumnezeu şi pe care o suportăm prin Duhul de fii, dăruit nouă de Hristos, nu poate avea loc fără să avem şi pe Hristos, Care ne întăreşte în această pătimire a înfrânării de la cele rele şi a răbdării unei vieţi supusă pentru credinţa la tot felul de greutăţi şi necazuri. De aceea primim pe Hristos şi ca jertfă în Sfânta Împărtăşanie, ca să putem suporta şi noi o viaţă de jertfă nesupusă plăcerilor. Această viaţă pătimitoare era suportată în Hristos ca foame, ca oboseală, ca batjocură, ca lovituri, ca răstignire ; era o pătimire prin care întărea firea Sa omenească împotriva ispitei de hrană, de odihnă, de slăvire lumească, de frica morţii. El ne ajută şi pe noi prin puterea Duhului dăruit nouă, să slăbim şi să desfiinţăm patimile plăcerii şi ale egoismului. E o mare taină cum Hristos, deşi înălţat la o viaţă deplin îndumnezeită ca om, poate să ne dea nouă puterea suportării pătimirii dureroase. El nu rămâne nesimţitor la această simţire

a noastră. E ceva analog cu simțirea mamei care trăiește durerile copilului, ajutându-l să le învingă. Anunțarea patimilor Sale, Îl face pe Iisus să retrăiască spiritual acele pătimiri și deci și pătimirile celui ce le trăiește și el din dragostea pentru El. Iar scăparea de patimile plăcerii și egoismului este una cu o viață ridicată în legătură cu Dumnezeu într-un plan care nu mai e inclusiv în creație, ci într-o trăire mai îndumnezeită, care e una cu o viață de sfințenie. Ținta înălțării în această viață e una cu silința sporirii în iubirea lui Dumnezeu, Care ne unește tot mai mult cu El. Sf. Apostol Pavel descrie pe cel înaintat în această viață astfel: **«Sunt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele viitoare, nici puterile, nici înălțimea, nici adâncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos, Domnul nostru»** (Rom. 8, 38—39). Prin Duhul **«purtăm totdeauna în trup omorârea lui Iisus, ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru»** (II Cor. 4, 10).

«Fiindcă Dumnezeu, Care a zis: «Strălucească din întuneric lumina, El a strălucit în inimile noastre, ca să strălucească cunoștința slavei lui Dumnezeu pe fața lui Hristos» (ca om), care **«ne va aduce și nouă slava veșnică covârșitoare»** (II Cor. 4, 6, 17).

Duhul dumnezeiesc este Duhul de viață făcător și Sfânt, pentru că El este Cel în care Dumnezeu Tatăl prin Fiul ajunge până la noi, aducându-ne toată curăția, slava și sfințenia dumnezeiască.

Duhul se numește așa ca suflare dumnezeiască, sau ca o adiere spirituală care ajunge din Tatăl prin Fiul întrupat până la noi, adiere pe care o simțim dintr-un plan superior lumii, ca o adiere de bunătate, de iubire, de curățire. Prin această adiere vine în noi Treimea iubitoare și atotsfântă. E «ca un vânt», ca «o suflare» spirituală, deci ca un vânt care are un glas, «care nu știi de unde vine, nici încotro se duce».

Astfel e cu oricare e «născut din Duhul», după spusa Mântuitorului către Nicodim (Ioan 3, 5).

În această adiere tainică, cunoşti prin experienţă tainică pe Dumnezeu, dar şi El te cunoaşte pe tine şi te face să te cunoşti pe tine în Dumnezeu. Şi cunoscând pe Dumnezeu şi cunoscând drumul ce te poate duce la adevărata ta realizare, nu mai slujeşti lumii trecătoare, ci lui Dumnezeu, care-ţi asigură viaţa veşnică. **«Atunci, necunoscând pe Dumnezeu, slujeaţi celor ce din fire nu sunt dumnezei. Acum însă, după ce aţi cunoscut pe Dumnezeu, sau mai degrabă după ce aţi fost cunoscuţi de Dumnezeu, cum vă mai întoarceţi iarăşi la stihiile cele slabe şi sărace, cărora voiţi să le slujiţi ca înainte ?»** (Gal. 4, 8—9).

Credinţa în Hristos, sau conştiinţa prezenţei lui Hristos în sine, nu o poate avea nimeni, decât prin Duhul. Acesta arată cât de uniţi sunt Duhul şi Hristos în cel credincios. Dar pe lângă credinţa în Hristos şi viaţa curată şi iubitoare de Dumnezeu, Duhul dă fiecăruia şi unele daruri potrivite firii lui. **«Nimeni nu poate să zică : Domn este Iisus, decât în Duhul Sfânt. Darurile sunt felurite, dar acelaşi Duh... Unuia i se dă prin Duhul Sfânt cuvânt de înţelepciune, iar altuia, după acelaşi Duh, cuvântul cunoştinţei»** (I Cor. 12, 3, 9). Şi darurile felurite ale celor mulţi se întregesc între ele şi folosesc tuturor. Căci calitatea cea mai înaltă spre care trebuie şi pot înainta toţi prin Duhul este iubirea. De aceea, dacă ar avea cineva vreun dar cât de mare, dar dragoste nu are, mincinos este (I Cor. 13). Sf. Vasile cel Mare a spus în acest sens că orice dar îl are cineva, nu-l are numai pentru el, ci în primul rând pentru alţii.

Importanţa acordată de Biserica Ortodoxă lucrării Sfintei Treimi prin Duhul Sfânt în cei credincioşi şi în toată creaţia, lucrare ce aduce acestora viaţa nouă şi veşnică şi sfinţenia se vede din rugăciunea «Împărate ceresc», adresată Sfântului Duh, prin care începe Biserica unele din slujbele

ei. În această rugăciune Îi spunem Duhului Sfânt «Împărate ceresc», pentru că El ne înalță în împărăția cerurilor, unde stăpânește ca Duh peste cele materiale. El este «Mângâietorul», pentru că ne dă mângâiere în greutățile și necazurile vieții pământești. El este «Duhul Adevărului», pentru că ne descoperă calea adevărată, care este viața în Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, sau Adevărul. El este «pretutindeni Același», unind în credință și iubire pe toți. El «împlinește toate», pentru că ne scapă de toate lipsurile, ne dă viața în Dumnezeu, care ne satisface în toate. El este «Vistierul bunătăților», căci toate cele bune ne vin de la El și le putem comunica altora. Prin aceasta împlinește de fapt toate. El este «Dătătorul de viață», scăpându-ne de sărăcia existenței moarte în tot ce e bun, dându-ne nemurirea existenței tot mai fericită. Pe El Îl rugăm să se sălășluiască întru noi și să ne curățească de toată întinăciunea, sfințindu-ne, și prin aceasta, mântuindu-ne.

10.

DUHUL SFÂNT, CAPĂTUL DINSPRE LUME AL LUI DUMNEZEU LUCRĂTOR ŞI CONDUCĂTOR AL OAMENILOR PRIN PURIFICARE SPRE SFINŢIRE ŞI ÎNDUMNEZEIRE

Într-o carte tipărită în greceşte, în tipografia Patriarhiei din Constantinopol, la 1799, şi tradusă şi publicată în româneşte la mânăstirea Neamţu, la 1827, se cuprind şapte rugăciuni către Sfântul Duh, care sunt o adevărată teologie ascetică şi mistică. Ele descriu într-un stil nuanţat, de adevărată poezie, cum nu se mai întâlneşte azi, drumul spiritual al purificării şi starea mistică a unirii cu Dumnezeu prin lucrarea Duhului Sfânt care susţine şi efortul omului credincios. Rugăciunile sunt alcătuite de îndrumători şi slujitori duhovniceşti ai Bisericii, începând cu una a Sf. Simeon Noul Teolog şi continuând cu ale altora din secolele următoare, ca o dovadă că în trecutul Bisericii n-a încetat să se exprime şi în alte şi alte rugăciuni experienţa trăirii în Dumnezeu. Asupra acestei cărţi mi-a atras atenţia Prof. Virgil Cândea, care mi-a procurat şi o copie xerox după ea. Prima, rugăciune scrisă în caractere cirilice am transcris-o cu unele comentarii.

În prima rugăciune se semnalează bucuria adusă în suflet de Sfântul Duh şi unirea neamestecată ce o realizează El cu sufletul sau cu subiectul celui ce se roagă. Se afirmă în ea şi lumina ce o aduce Duhul Sfânt în suflet, odată cu curăţirea de patimi :

«Vino, viaţa cea veselă şi veşnică şi dreaptă, cea atottiitoare ; întru tot Sfinte şi de Viaţă Făcătorule şi Ziditorule Duh, Cela ce eşti întru aceeaşi cinste cu Stăpânirea Tatălui

și a Fiului, Care au această egalitate și Dumnezeire și unitate de socotință în trei fețe. Vino, Doamne al meu, Tu, pe Care Te-a dorit și Te dorește ticălosul meu suflet! Vino, Cel ce Te-ai făcut însuți dorința întru mine și m-ai făcut a Te dori pe Tine, Cel cu totul neapropiat. Vino, bucuria mea cea neîncetată și desfătarea și slava. Vino, suflarea mea, viața mea, mângâierea sufletului meu. Fă-te cu mine un Duh, Prea Bunule Stăpâne, fără de amestecare, fără de mutare, fără de schimbare. Dumnezeule Cel peste toate, fă-Te mie Însuți toate întru toate, hrana negrăită și cu totul nemistuită, care de-a pururea se revarsă în buzele sufletului meu și curge în izvorul inimii mele; îmbrăcămintea care strălucește și cu totul arde pe draci. Curățirea care mă spală pe mine prin nestricăcioase și sfinte lacrimi, pe care venirea Ta le dăruiește celor la care vine. Fă-te mie, Doamne, lumina neîncetată; și soare neapus, în tot locul strălucindu-mă pe mine. Cela ce nu te întorci de la nimenea din toți. Ca să nu ne acoperim de întunericul păcatelor noastre, nevoind a veni către mine. Depărtează de la mine, Doamne, toată înălțarea cea pierzătoare și-mi dă mie, Doamne, întreaga înțelepție a ochilor. Pune limbii mele frâu. Arată auzirile mele bine supuse sfintelor Tale porunci. Dă-mi răbdare întru necazuri. Înțelepțește și întărește inima mea întru îndelungă răbdare, întru nerăutate, întru înfrânare, întru împreună pătimire, întru milostivire, întru dragoste, întru smerită cugetare, în sinea mea și către toți, întru întoarcerea dinspre lenevia și trândăvia dracilor, în care ca în niște dulceți m-am desfătat. Dă-mi mie deslușire în gânduri, ca să aflu pe care dintre ele se cade mai mult a le alege. Dă-mi a cunoaște uneltirile diavolului și pe acestea împreună cu el a le lepăda; și cu totul a-mi tăia voia mea și atârna cele ale mele de purtarea Ta de grijă și de la aceasta a nădăjdui folosul. Căci la Tine este viața mea, lumina mea, mântuirea mea. Și pe Tine bine Te cuvintez și Te slăvesc și Ție mă închin, împreună și Celui fără de început Slobozitorului Tău Părinte și Celui împreună vecuitor

și de o fire cu Tine al Lui Fiu, totdeauna, acum și pururea, și în vecii vecilor. Amin».

Rugăciunea a doua către Sfântul Duh a lui Ioan diaconul, celui ce a fost frate al lui Marcu, Mitropolitul Efesului și nomofilax al Bisericii celei mari (din Constantinopol).

Se pare că e vorba de un frate al Mitropolitului Marcu Efeseanul, care la 1438 a combătut la sinodul de la Ferrara-Florența, învățătura catolică despre Filioque. Remarcăm de la început în această rugăciune expresia : «Împlinitorul Treimii». Căci nu s-ar îndrepta deplin Unul către Altul Tatăl și Fiul decât prin Iubire, sau prin Duhul. Se mai afirmă în ea că prin lucrarea Treimii, ajunsă la capăt în făpturi, se săvârșește îndumnezeirea acestora. În ea se afirmă clar că în lucrarea terminată simte plinul Sfintei Treimi.

«Mângâietorule Bunule, Duhule Sfinte, Duhul adevărului, Cela ce din Tatăl negrăit și neînțeles Te purcezi, Cela ce ești împlinitorul sfintei și începătoarei de viață Treimi, al unuia Dumnezeului nostru, Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul ești închinat și slăvit ; Cel după adevăr, adevărat Dumnezeu și îndumnezeitor ; Cela ce sfințești și luminezi și locașuri Ție faci pe cei vrednici de primirea și darul Tău ; Cela ce ești împreună Ziditor cu Mintea cea dintâi *și cu* Cuvântul a toată făptura cea gândită și simțită ; *Cela ce împreună bine ai voit venirea cea către noi și întruparea Cuvântului împreună cu Tine veșnic și împreună ai sfințit firea noastră. Și după slăvita Lui înălțare la ceruri, Te-ai pogorât* ființește *pe pământ, Cela ce pretutindenea ești și toate le plinești. Și (așa) în limbi de foc Te-ai arătat peste Sfinții Apostoli și i-ai umplut pe ei de darul și puterea cea negrăită și printr-înșii toată lumea adevărului o ai adus.*

Însuți, Împărate ceresc, iubitorule de oameni, iubitorule de dăruiri, și dăruitorule de daruri mari, lesne îndurate și mult milostive, Vistierul bunătăților și Dătătorule de viață, caută cu blândețe din sfintele înălțimi ale slavei Tale celei sfinte spre ticăloșia și smerenia mea în ziua și în ceasul

acesta și în toată vremea și locul, întru care cu nevrednicie chem numele Tău cel prea Sfânt și închinat. Și să nu Te îngrețoșezi de mine, iubitorule de bunătate, pentru cele din pruncie și până acum necuviincioasele mele fapte și gânduri rele și păcate. Ci precum ai ajutat de demult lui Manase și lui David spre pocăință, precum desfrânatei spre buna întoarcere, precum ai suflat în Sfinții și binecuvântații de Dumnezeu Prooroci și ai grăit printr-înșii, precum și acum și până la sfârșit ajuți spre faptă bună și frica lui Dumnezeu tuturor celor ce voiesc așa ajută-mi și mie, păcătosului, celui ce aleargă la blândețea și darul Tău.

Scoate-mă din fundul deșertăciunii și din adâncul neștiinței *și al orbirii, Cela ce ai izbăvit lumea din înșelăciunea vrăjmașului.* Sfințește-mă cu puterea Ta cea făcătoare de viață, *Cela ce ești firea cea sfințitoare, lumina cea mai înainte de veci, de la care toată darea bunătăților izvorăște pentru toată zidirea. Arde-mi mulțimea cea nemăsurată a greșelilor mele,* Cela ce ai ars *meșteșugirile vicleanului celui protivnic* cu focul Dumnezeirii *Tale celei nemateriale. Zdrobește capul lui sub picioarele mele în pace, cu arme de lumină mă ocolește. Cu pavăza credinței mă apără, cu zaua dreptății mă îngrădește. Cu cuvântul lui Dumnezeu gura mea o sfințește. Duh drept înnoiește întru cele din lăuntru ale mele. Și cu duh stăpânitor alunecarea cugetului meu o întărește. Îmbunează-mă în gânduri cu cununa veșnică a slavei și a cinstei celei de la Tine, cu ceata faptelor bune celor sfințite împodobește-mă, Cela ce ții toată puterea cerurilor. Proslăvește-mă, Bunule, cu darurile Tale cele de multe feluri. Dăruiește-mi duhul înțelepciunii, al priceperii, al sfatului, al tăriei, al cunoștinței, al temerii de Dumnezeu. Hrănește-mă cu roadele Tale cele sfinte, Cela ce umpli toată vietatea de bună voință și de dar. Cu înfrânarea și cu nepătimirea întemeiază viața mea. Cu bunătatea blândeții îmbunătățește-mi inima. Cu tăria credinței zidește-mi casa sufletului. Cu liniștea bunătății păzește-mi gândurile. Cu milostivirea îndurării înzestrează-mi voința mea cea nemulțumitoare. Cu suferirea îndelungei răb-*

dări îndreptează-mi lenevirea mea. Pace dulce dăruiește-mi patimilor sufletului meu. Cu bucurie desăvârșită pierde mâhnirea mea cea din păcat. Și prin dragostea cea curată către aproapele fă-mă desăvârșit prin dragostea Ta.

Tu, Mângâietorule, Bunule, mintea mea cea întunecată de pâcla patimilor, cu strălucirea puterii Tale celei mântuitoare o luminează. Partea cea cuvântătoare ce s-a supus necuvântării înțelepțește-o și la calea cea dreaptă a voii Tale celei sfinte povățuiește-o. Duhul meu cel sfârșit de răceala lenevirii și omorât de gerul păcatului învăluiește-l cu Duhul Tău cel făcător de viață. Mânia mea întoarce-o numai asupra păcatului și șarpelui celui pierzător. Pofta îndreapteaz-o numai către Tine, Cela ce ești vârful doririlor. Cuvântarea mea fă-o să ocârmuiască toate (să țină seama de timp) și să se îndrepteze după voia Ta cea prea sfântă. Fă ca cu duhul și cu adevărul să mă închin Ție, Mângâietorului Dumnezeu și Ție să-Ți slujesc, pe Tine să Te slavoslovesc, pe Tine să Te laud. Și să-Ți mulțumesc întru toate, mă învrednicește, Cela ce totdeauna în veci ești slavoslovit întru cele înalte de Sfintele Puteri cele fără de trupuri.

Tu, Mângâietorule, Dumnezeule, prea bunule ești Săvârșitorul Sfintelor Taine ale Bisericii. Prin Tine a doua oară m-am născut și de iznoavă m-am zidit (creat) și m-am înnoit și m-am apropiat de Dumnezeu. Prin Tine cu ungere împărătească m-am însemnat, și m-am pecetluit din partea lui Dumnezeu și prin dăruirea darului Tău. Prin Tine de masa cea fără de moarte a Tainelor celor făcătoare de viață m-am învrednicit și în chipul lui Hristos mă fac, și dumnezeu după dar. Tu ești al preoției însuți Lucrător, celor întru însoțire spre înfrânare ajutător; celor feciorelnici de curăție Dătător; celor ce se duc din viață către pocăință Povățuitor. Tu îmi ajută mie, celui ce mă primejduiesc, cu puterea Ta cea negrăită, Atotputernice; sprijinește neputința mea și fie-Ți milă de lenevirea și trândăvia mea. Nu mă lăsa să fiu ocară dracilor celor vătămători de suflet. Nu mă părăsi robit de patimile cele de rușine. Ci dă-mi, lesne îndurate, ca până la

răsuflarea mea cea mai de pe urmă, întru curăție și luare aminte și frica lui Dumnezeu sfârșitul vieții acesteia să-l săvârșesc și de pârga vieții celei veșnice *și a desfătării ce va să fie de aicea curat să mă învrednicesc și să dobândesc bunătățile cele cerești. Și pe Tine, proslăvitul Mângâietorul Dumnezeu, să Te slăvesc și să-Ți mulțumesc și să mă închin, împreună și Tatălui și Fiului, în vecii vecilor. Amin».*

Remarcăm în mod special că în rugăciunea aceasta, Taina ungerii cu Sf. Mir e considerată ca un act de ungere pentru calitatea de împărat a credinciosului în Împărăția cerească și că Duhul Sfânt însuși este Cel ce săvârșește prin preot toate Tainele și sfințirile.

Remarcăm și expresiile : «fundul (abisul) deșertăciunii» și «adâncul neștiinței», din care ne scoate Duhul. Abisul deșertăciunii corespunde prin opoziție abisului vieții din Dumnezeu și adâncul neștiinței, infinitei cunoașteri în care se poate înainta în Dumnezeu. Te poți opune la infinit vieții prin deșertăciuni și cunoștinței prin strâmba cunoaștere, căci Dumnezeu nu desființează total făpturile conștiente create, ci le lasă să se adâncească în contrariul infinității Lui pozitive.

Puterea sfințitoare, se mai spune în rugăciune, este totodată curățitoare. Cu cât sporești în viață, sporești în curăție și viceversa. Căci viața fiind una cu Dumnezeu, e una cu bunătatea și generozitatea.

Remarcăm și expresia «liniștea bunătății». Bunătatea nu se teme de nimic, ea e generoasă, pentru că se hrănește din infinitatea vieții.

A treia rugăciune către Sfântul Duh, prezintă în mod și mai precis pe Sfântul Duh ca Cel ce îl conduce pe credincios pe calea ascetică, spre unirea mistică cu Dumnezeu.

«La Tine, Duhul cel bun și cu totul Sfânt și de viață Făcător, cad eu, cel vinovat de toată munca (chinuirea) și vrednic de toată pedeapsa. Și pe Tine Te rog, Domnul meu și Dumnezeu, viața mea de-a pururea vecuitoare și neîncetată, lumina cea adevărată și neînserată, să nu mă surpe

până în sfârșit potrivnicul. Ci împărățește Tu întru Mine, Puterea cea atotputernică și negrăită, stăpânirea cea prea deplină și necuprinsă și neajunsă, toată bunătatea și pricina a tot lucrul bun și de folos. Cela ce de iznoavă ești toată firea zidirii. De unde cei neputincioși se fac tari, de unde este a doua naștere a noastră și plăsmuirea de a doua oară și toată cunoștința? De la Cel care ne luminăm a vedea pe Domnul, Izbăvitorul și Mântuitorul nostru prin care toate viază și durează. Înțelepciunea cea negrăită cunoștința cea mai presus de simțire (de simțuri), strălucirea cea neînțeleasă, toată viața, toată puterea, toată slava, Dumnezeul tuturor purtător de grijă și milostiv binevoiește cu Tatăl Tău, să mă fac și să viețuiesc de aceea după voia Ta. Ridică mădularele mele pe care le-a zdrobit păcatul. Luminează inima mea, pe care o întunecă pofta cea rea și sufletul meu cel umilit de păcat înviază-l. Încetează întreitele învăluiri ale patimilor. Miluiește sărăcia mea. Izbăvește-mă de tot vrăjmașul care dinlăuntru, sau din afară, se scoală asupra mea. Izbăvește-mă de tot lucrul rău. Iartă toate greșelile nelegiuirii mele. Și sădește întru mine dragostea Ta cea desăvârșită.

Scrie numele robului Tău în cartea vieții și-mi dăruiește sfârșit bun. Ca dobândind biruința asupra diavolului, să mă închin fără de rușine înaintea Scaunului Împărăției Tale. Facă-se Ție, Stăpâne, inima mea pământ bun, primind sămânța bună. Și rourează darul Tău întru dânsa, rouă de viață veșnică. Și să seceri darul Tău dintr-însa, mănunchi bun, închinăciune cu umilință, înfrânare, priveghere, lacrimi. Întoarce-te, sufletul meu, la odihnă prin post. Întoarce-te, sufletul meu, la staulul raiului prin grea pătimire și prin scârbă (necaz). Să se afle sufletul meu, Doamne, întru lumina Ta cea negrăită, împreună cu ceata sfinților Tăi. Așa, Stăpâne al tuturor, Necuprinsule și Neînțelesule, ascultă-mă pe mine, netrebnicul și nevrednicul robul Tău. Ajută-mă, Doamne, să trec și să săvârșesc calea cea strâmtă și necăjită. Ca să mă învrednicesc a dobândi făgăduințele Tale și să strig întru des-

fătarea raiului : Slavă Tatălui Celui fără de moarte și Fiului Celui fără de moarte și Duhului Sfânt Celui fără de moarte, mare cuviință, închinăciune în vecii vecilor. Amin».

Se descrie calea nevoințelor ascetice ca o cale îngustă, reținută de la plăcerile patimilor plăcute, parcursă prin pătimiri neplăcute : înfrânări, suportarea de greutăți și necazuri, cu încredere în voia lui Dumnezeu, ajungându-se astfel la iluminarea prin Sfântul Duh și la o tot mai înaintată sfințenie, care va fi obținută în mod desăvârșit în viața viitoare, ca lumină negrăită. Aceasta echivalează cu dobândirea virtuților contrare patimilor, care culminează în dragostea desăvârșită. Acestea sunt rodite de inimă când ea e făcută pământ bun, primitor și roditor al seminței Sfântului Duh. Postul e socotit puterea ce dă odihnă sufletului, scăpat de grijile mâncărurilor plăcute. În această stare de odihnă, sufletul îi poate dărui toată gândirea lui Dumnezeu și în inima lui pot intra cu îmbelșugare darurile Sfântului Duh.

«A patra rugăciune către Sfântul Duh».

«Vino, întru tot cinstite, Atotfăcătorule, Atotțiitorule, Duhule, Atotcercetătorule, prea înțelepte, prea puternice, neschimbatule, nescrisule împrejur, neînțelesule, neurmatule, cu nemărginirea Puternicule, nemărginit *Dăruitorule, cu nemărginire Bunule, împlinitorule a toată lumea după ființă și neîncăput de cineva după putere : însuți viața și izvor al vieții, Însuți înțeleptule și izvor al înțelepciunii, Însuți puterea și izvor al puterii și întru tot îndurate Dumnezeule ! Vino, înțelepciunea cea adevărată a tuturor celor ce vor să se mântuiască. Vino, unule către unul, căci unul sunt, precum mă vezi. Vino și Te sălășluiește întru mine și mă curățește de toată năvălirea și bântuiala potrivnicului.*

Bine Te cuvântăm pe Tine, a toate Împărate, prea bunule, că de la Tine este întru noi să fim, să suflăm, să cugetăm, să Te cunoaștem Dumnezeu, pe Tine, Prea Sfinte Duhule și pe Tatăl Cel fără de început și pe Unul-Născut Fiul

Lui. Bine Te cuvântăm pe Tine, că de la Tine ne este nouă a înțelege frumusețea cerului, drumul soarelui, rotunjeala lunii, buna podoabă a stelelor, și buna potrivire cea întru toate acestea și mișcarea cea de multe feluri. Bine Te cuvântăm pe Tine, că de la Tine este nouă a înțelege schimbarea cerurilor, prefacerile vremurilor, primenirile vânturilor, înconjurările anilor. Mulțumim Ție, că de la Tine este nouă a nădăjdui Împărăția cerurilor, cinstea cea întocmai cu îngerii, primirea slavei, acum ca în niște oglinzi și ghicituri, iar nu după multă vreme și cea mai desăvârșită și mai curată. Mulțumim Ție, că Tu ne dai nouă lucrări ale pământului, hrană, meșteșuguri, legi, deprinderi, fapte bune, petreceri.

Ce limbă va grăi, Stăpâne, marile Tale fapte cele mai presus de cuvânt și de înțelegere, mari și minunate? Că Tu ești al curățeniei și al sfințeniei izvor de-a pururea curățitor și nedeșertat; și al înțelepciunii și al puterii adânc prea mult nemărginit și neajuns; al vieții și al nemuririi noian nemăsurat și necuprins; al cunoștinței și al priceperii, comoară nedeșertată și neîmpuținată; a bunătății și a milostivirii vistierie a toată lumea, nedeșertată și necheltuită. Tu întru prooroci ai suflat și cele ce vor fi mai înainte le-ai vestit și întruparea Mântuitorului Unuia-Născutului mai înainte o ai propovăduit. Tu către Maria cea cu daruri dăruită venind, cea hotărâtă mai înainte de veci a se face Maica lui Dumnezeu cea aleasă din toate neamurile, ca o fără de prihană și prea curată prea sfințitul pântece al acesteia, locaș al Cuvântului lui Dumnezeu l-ai făcut și împreună cu Dânsul ai lucrat prea sfânta Lui luare (fire omenească). Tu împreună cu Hristos Cuvântul ai fost, ca Cel de o fire cu Dânsul și deoființă, și împreună ai făcut dumnezeiește semnele cele minunate. Iar după ce s-a suit la ceruri și a șezut de-a dreapta Tatălui cu nedespărțire ca un Dumnezeu, la sfinții Lui Ucenici și Apostoli ai venit în chip de limbi de foc și de cuvânt și de înțelepciune și de îndrăzneală pe dânșii i-ai umplut și puternici i-ai făcut întru semne.

Deci Ție mă rog, la Tine cad, Ție mă cuceresc să Te apleci Mie, robului Tău și cu bunătate să mă cercetezi pe mine și să mă scoți din adâncul greșelilor celor fără de voie și celor neștiute. Curățește-mă de toată spurcăciunea trupului și a duhului. Sfințește-mă, înțelepțește-mă, dă-mi pricepere, spre toată cunoștința cea mântuitoare povățuiește-mă, viteaz mă arată și neînduplecat de patimi, decât toată puterea cea potrivnică mai tare suflă întru mine *blândețe, îndelungă-răbdare, adevăr, dreptate, tăcere. Fă-mă pe mine biserică vrednică a slavei Tale. Stăpânitor (peste) întru mine să fii Tu, Păzitor și Dătător de toate darurile Tale cele bogate. Că Tu ești lucrarea cea desăvârșită a tuturor bunătăților. Și Ție, împreună cu Tatăl și cu Fiul, după datorie, laudă Îți aducem, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin».*

E o rugăciune în care se cere venirea Duhului Sfânt cu mare stăruință și se laudă lucrarea Lui împreună cu Tatăl în crearea și conservarea lumii, în minunata ei rânduială, dar și prevestirea, contribuția la întruparea mai presus de fire a Fiului, lucrarea Lui în Fiul întrupat împreună cu El, dar și cea de înălțare a lui Hristos. Se afirmă din nou că El suflă în noi viața naturală, dar și cea mai presus de fire și ajută la sporirea celei create și a celei noi. De aceea se afirmă că El face pe omul credincios biserică plină de slava Duhului, în viața aceasta, dar deplin în viața viitoare.

Prin Duhul Sfânt se realizează întreg dialogul între Dumnezeu și făpturile umane, primul trimițând prin Cel din urmă iubirea Lui acestora și aceștia primind această iubire și fructificând-o prin iubirea cu care răspund iubirii dumnezeiești, care are ca efect veșnica îndumnezeire a omului, în Împărăția cerurilor.

CUPRINS

Redactor: ION CIUTACU
Tehnoredactor: Pr. VALENTIN BOGDAN

Format 16/61 × 86 broșat. Coli de tipar 6.
Comanda nr. 50.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE